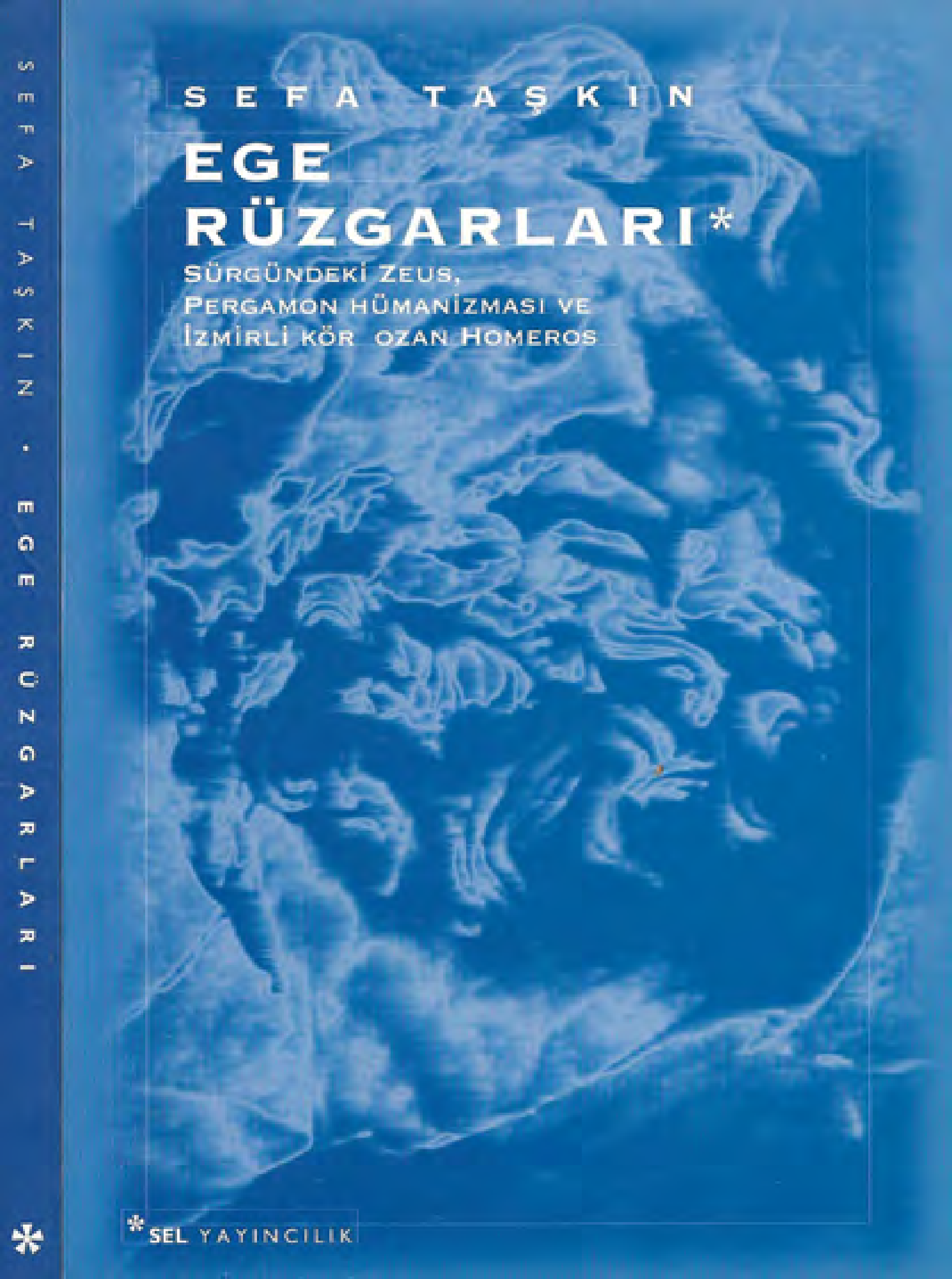
SEFA TAŞKIN

EGE RÜZGARLARI*

SÜRGÜNDEKİ ZEUS, PERGAMON HÜMANİZMASI VE İZMİRLİ KÖR OZAN HOMEROS

* SEL YAYINCILIK

SEFA TAŞKIN · EGE RÜZGARLARI

EGE RÜZGARLARI

Sürgündeki Zeus, Pergamon hümanizması
ve Homeros

Sefa Taşkın

Yayın hakkı: Sefa Taşkın - Sel Yayıncılık
Tarihe tanıklık: 02
Sel Yayıncılık: 58
Kapak tasarım: Savaş Çekiç
Birinci baskı: Kasım 1997

ISBN 975-570-043-9

Baskı: Arbas

EGE RÜZGARLARI*

Sürgündeki Zeus, Pergamon hümanizması
ve Homeros

Sefa Taşkın

***Sel Yayıncılık**
Babıali Caddesi, 20-1 Cağaloğlu - İstanbul
Tel, fax: 0212 511 10 05 -527 46 01

İÇİNDEKİLER

SÜRGÜNDEKİ ZEUS

I. Bölüm: Ege'nin güzel kızı: BERGAMA
Sürgündeki Zeus için ilk söz / 11
Bakırçay'ın Çocukları / 13
Geçmişin Görkemi / 15
Kitapların Cenneti / 17
Nike ya da Zafer / 20
Aristonikos / 23
Tellidere / 26
Hekim Galenos / 28
Kızılavlu / 31
Bergama'nın Hanları / 33

II. Bölüm: BERGAMA'NIN ZEUS'U
Tanrıların Tanrısı Zeus / 39
Sekizinci Harika / 41
Zeus Sunağı / 44
İnsanlığın İzleri / 46
Tarih Tanıktır / 49
Gözü Yaşlı Bir Sunak / 51
Evrensel Ana "Kibele" / 55

III. Bölüm: YENİ KÜLTÜR, YENİ DÜNYA
Ekin Harmanı / 59
Kültürel Kimlik / 62
Geri Dönmeliler / 64
Pante Rei / 66
Dünya Evi / 69
Karşılıklı Anlayış / 72
Sürgündeki Zeus için son söz / 74

PERGAMON HÜMANİZMASI

Pergamon Hümanizması için ilk söz / 77
Galatlar / 79
Attaloslar / 83
Güzellik ve Ölüm / 86
Hümanizmanın Heykeli / 89
Roma ve Bergama / 92
İrlandalı Bergamalı Roma'da / 95
Bergama ve Hümanizma / 98

İZMİRLİ KÖR OZAN HOMEROS

İzmir ve Homeros / 103
Ege Göçleri / 105
Meles / 107
Kör Ozan / 109
Rapsodi / 111
İlyada / 112
Odisseya / 114
Hektor'un Ölümü / 115
Dizeler ve Ezgiler / 116
Kültür Yanmaz / 117

SÜRGÜNDEKİ ZEUS

I. Bölüm

EGE'NİN GÜZEL KIZI:
BERGAMA

Sürgündeki Zeus için ilk söz

İsa'dan üç yüz yıl önce, Makedonyalı İskender o zamanın bilinen dünyasında bir dünya devleti kurmak istiyordu. Belki de doğunun sıcak zenginliklerini soğuk Balkanlara taşımak niyetindeydi.

Aristo'nun öğrencisi bu bilge komutan Marmara Denizi'nin güneyinde, bugünkü Biga'nın yakınlarındaki Granikos'ta Pers Kralı Darius'u yenerek Hindistan'a kadar uzanacak egemenliğinin yolunu açtı.

Darius, İskender ile savaşmak üzere batıya gelirken, bugün Bergama kentine 10 km. uzaklıktaki Dündarlı Köyü yakınlarında bulunan; Bakırçay Ovası'nın başka bir parlak kültür merkezi olan Gambrion sitesinde konakladı.

Batı ufkunda kutlu Bergama tepesinin göründüğü bu yöredeki konaklama sırasında, söylenceye göre Pers ordusunda bir kargaşa yaşandı. Savaşçılar arasında dedikodu, fitne, fesat aldı yürüdü.

Darius bilicilere, ulu kişilere bunun nedenini sordu. Biliciler, Bergama kentinde "söz"ün egemen olduğunu söylediler. Asker Bergama'ya girerse ordunun "söz"den birbirine gireceğini bildirdiler.

Darius ulu kişileri dinledi. Batının yandaşı olan, İskender'in yanını tutan Bergama'ya askerlerini sürmedi. Kente girmedi, zarar vermedi. İskender'in kalın palalı askerlerinden korkmadı, "söz"den korktu.

Bugün Bakırçay yöresinde Dündarlı adının, Darius'un

askerlerine "Durun ha!" demesinden geldiği, küçük bir gülümseme ile söylenir. Bu söylence başka bir söylemle, yedi yüz yıl önce Anadolu'yu talan eden Timur'un barbar Moğol orduları üzerine de yorumlanır.

Anadolu kültüründe "söz" çok uzun yıllar Anadolu halklarının "sözcü"sü oldu. Yazma olanaklarının kısıtlı olduğu çağlar boyunca "söz" insanlık kültürünün yansıtıcısı oldu.

Değişen dünya ile birlikte, insanlığın sözlü kültürü akıp geliyor.

Bu bölümde yazılanlar, Bergama kentinin insanlığa söylediği "söz"ü kaydetmeyi denemekten başka bir şey değildir.

Bakırçay'ın Çocukları

Kutlu Bergama tepesinden uzaklara doğru baktığınızda karşınızda yemyeşil ve bilge Bakırçay Ovası görülür.

Kömür yüklü Soma Dağları'nın ötesinden gelen, eskiden "Kaikos" denen Bakırçay, Yunt Dağları'yla Madra Dağları arasındaki çöküntü alanında uzana uzana Çandarlı Körfezi'nde denize varır.

Ekinin emeğe, el emeğinin hünere dönüştüğü bu topraklar, insanlığın uygarlığı yücelttiği ilk yerleşim alanlarından biri olan bu yöre, Bakırçay'la yaşam bulur, serpilir, boy verir. Geçmişi ün dolu Bergama ve çevresi, Ihlamur nine-Çınar dede söylencesinde olduğu gibi nice erdemler üretmiştir.

Selinos ve Kestel Bakırçay'ın çocuklarıdır. Bu iki dere Bergama tepesini doğudan ve batıdan kuşatır, ovaya doğru koşar ve Bakırçay'a karışır.

Bir bilgiye göre Selinos, eski çağlarda Misya denilen bu bölgenin beylerinden birinin adıdır. Başka bir görüşe göre, belki de bu küçük dere adını, kıyısında yetişen Selinos denen "yabani kereviz"den alır.

Bergama kültüründe, çok eski zamanlarda, Kiti denen bir halkın etkinliği vardır. Kiti'ler "ulu insanlar" demektir. Bu halkın Zeus öncesi tanrılardan deniz ile toprağın kızı olan Kiti'den türediğine inanılırdı. Kestel adının bu eski Bergama insanlarının bıraktığı bir iz olduğu söylenir.

Antik çağda Çanakkale Boğazı Asya'dan Avrupa'ya, ya

da ters yönde, göçlere ve akınlara yol veren çok önemli bir geçitti. Bergama tepesinin bu yol üzerinde uygun bir korunma ve barınma noktası olması, tarih boyunca insanları Anadolu'nun bu köşesine doğru çekti. Bu niteliklerinin yanı sıra, Bakırçay Ovası'nın verdiği bereket ve doğurganlık, Ege adalarının yakınlığı, Selinos ve Kestel dereleri arasında yükselen tepeyi süsleyen Bergama kentini geçmişin en görkemli, uygarlıklara yataklık eden kentlerinden biri yapmıştır.

Bergama'da yaşayan en eski halkların Luvi'ler ve Misya'lılar olduğu sanılıyor. Bu halklar Anadolu'nun ilk ev sahiplerindendir. Bergama adının dönüştüğü Pergamon sözcüğünün ilk hecesi "Perg" eski Luvi dilinde dağ, tepe anlamına geliyordu. Bugünkü Bergamalılar da kendi şehirlerini Anadolu'da konuşulan ilk dillerden birinin bir sözcüğünden türemiş bu ad'la anıyorlar.

Bugün aynı potada erimiş kültürlerin toplamı olan Bergama kültürü, geçmişe bakıldığında ta nerelerden kök buluyor! Nice renklerden, nice seslerden oluşan bir "Halklar Mozaiği"ne dayanıyor!

Selinos ile Kestel Madra dağından çoğalttığı sularıyla binlerce yıl, "Tanrıların Tanrısı Zeus"un doğduğu Bergama Akropolünün eteklerini okşadı.

Selinos ile Kestel hâlâ Bakırçay'a doğru akıyor.

Geçmişin Görkemi

Bergama site tarihi Troya savaşları, Telefos söylenceleri gibi tarih öncesi izlere dayansa bile Bergama uygarlığının yükselişi İsa'dan önce üçüncü yüzyılda İskender İmparatorluğunun dağılması ile başlar.

İskender'in komutanlarından biri olan Filetayros ve ardılları Attaloslar'ın kurduğu Bergama Krallığı'nın ve Bakırçay insanının yarattıkları uygarlık insanlık yaşamının ve kültürünün en önemli, en ileri adımlarındandır.

Akrapol'ün, eğimli bir yüzeyin, dünyada ilk kez teras biçiminde yerleşim adalarına ayrılarak değerlendirilmesi, bugün bile kent tasarlama düşüncesinde, günümüz şehircilik anlayışında var olan kavramlardan biridir.

Yemyeşil Madra yaylalarının ve gümüş renkli Bakırçay'ın kıyısında yükselen Bergama Akrapolü bembeyaz mermerden yapılma tapınakları ve anıtsal yapılarıyla antik dünyanın en bayındır, en güzel kentlerindendir.

Akıllara durgunluk verecek bir yapıtı, Zeus Sunağı'nı insanlığa kazandıran Bergamalılar diktikleri her mermer direğin ardından, Akrapol'den aşağıya, ovaya inip merakla sunağın görkemine, bu olağanüstü yapının uzaktan nasıl göründüğüne bakıyorlardı.

Yaşadıkları mekanın görüntüsüne bu denli özen gösteren Bergamalılar 330 metre yükseklikteki kentlerine 20 km. uzaklıktaki Madra Dağı'ndan, fizikteki bileşik kaplar kuralına uygun yöntemlerle su getirecek tekniğe ve bilgiye

sahiptiler.

Bundan ikibin yıl önce edinilen bilgisel birikim ve deneyim su kemerleriyle, kilden yapılma künklerle, kurşun borularla çam ormanlarından taşınan suyu kullanıcının ayağına dek getirebiliyordu.

Bilgi birikimini kolayca saklamak, onu kalıcı duruma getirmek, ancak yazmakla olanaklıdır. Kağıdın ve kitabın evrimi insanlığın gelişmesiyle koşut çizgiler taşır.

Bergama, kağıdı, kitabı bulan kenttir. Buzağı ve oğlak derilerini şapla terbiye ederek üzerini yazılabilir duruma getirmek kültürün gelişiminde başlı başına bir yeniliktir. Kağıdın atasını, "Bergama Kağıdı" denen "Parşömen"i bulmak onuru Bergamalılarındır.

Daha önceleri yol yapımında kullanılan dere taşlarını ufalayarak günümüzdeki biçimine yakın mozaik yapımını bulan Bergamalılardır. Kentin çevresinde bulunan rengarenk çakıl taşlarıyla çeşitli görümünler yaratarak odaların döşemesini süsleme geleneği Bergama'da başlar. Bergamalıların kutsal saydıkları yılanlardan saçları olan, bakanın taş kesildiği Meduza'lar bu mozaiklerin baş konusunu oluşturur.

Dünyanın ilk sağlık yurtlarından biri olan Asklepion'daki hasta tedavi yöntemleri, Bergamalı uzmanların ecza bilgisi, kent altyapısı ile ilgili uygulamalar, Bergama heykelcilik akımının tasarımları, Homeros dil bilimi okulunun araştırmaları; nice bilgi, nice birikim, Bergama topraklarının ürünüdür.

Bakırçay insanlarının ulaştığı yaşam düzeyini, Bergama uygarlığının eriştiği kültürel boyutları; geçmişin görkemi ne güzel anlatıyor. Bir zamanlar, Bergama'da zaman böyle görkemli yaşandı.

Kitapların Cenneti

Bakırçay'ın Akropolünde, bir zamanlar insanlar taşa ve Nil kıyısında yetişen bir bitki olan papirusa yazarlardı.

Taş, yazması ve taşınması zor bir gereçtir. Papirus ise bulunması ve korunması güç bir kuru yaprak. Bir satır yazmak ve okumak için upuzun yaprağı açıp kapamaktan insanlar yorgun düşerdi!

Ama o zamanlar başka gereç yoktu. İsa'dan önce ikinci yüyılda hızla gelişen Bergama uygarlığı edindiği birikimi saklıyor, kaydediyordu. Yazma gereci ihtiyacı da gittikçe artıyordu.

Yarışma insanlığın gelişmesinde bir özenme öğesidir. Yarışma belki de hareketin, o sonsuz akışının insan davranışına olan bir yansımasıdır.

O zamanlar İskenderiye'de dünyanın en zengin kütüphanesi vardı. Ptolome hanedanı Bergamalılar'ın kendilerine yetişmelerinden korktu. Papirusun dışsatımını durdurdu. Oysa bilgi birikimi başladı mı durmaz. İnsan aklı ve deneyimi bu birikime dayanarak yeni yorumlar yapar. Yeni önermeleri, yeni çıkarsamaları kaydetmek ister. Bu kayıtlar yeni birikimlerdir.

Bergama kralı II. Eumenes papirusa seçenek olacak yeni bir yazı gereci bulmak üzere bir yarışma açtı. Krates ve Iradikos, Anadolulu iki araştırmacı buzağı derisini şapla incelterek, Pergamene "Bergama Kağıdı" dedikleri, Parşömen'i yarattılar.

Ve bu kağıt insanlık kültürüne yüzlerce yıl hizmet etti.

Sağlam, kolay yazılabilen, küçük parçalar halinde saklanabilen bu yeni yazı gerecini kullanmak insanlık için abartısız bir devrimdir.

El yazılarıyla donatılmış bu derileri, Bergamalılar sonra üst üste koydular. Rulo haline getirdiler, bağladılar. Bu ilk kitaptan başka bir nesne değildi.

Bu yolla yazmak, okumak, dizin yapmak birden bire kolaylaştı. Kaydedilen bilgi ve yazılan yazı konusunda Bergama'da tam bir patlama yaşandı.

Bergama zamanla iki yüz bini aşkın kitaba ve bilgi yüklü bir kütüphaneye sahip oldu.

Athena, Tanrıların Tanrısı Bergamalı Zeus'un çatlayan alnından çıktığına inanılan Zeka tanrıçasıdır.

Bergamalılar, kütüphane salonunun tam ortasına Zeka'nın, Athena'nın 3.5 metre yüksekliğindeki heykelini diktiler. Ne yazık ki o da, bugün hüzünlü Zeus Sunağı gibi, Berlin'de umar bekliyor.

Kitaplıkları heykellerle süslemek, kitapları raflara dikine koymak geleneği Bergama'da başladı. İlk kez Bergamalılar kitapları nemdem korumak için duvarlardan uzak tuttular.

Kağıdı bulan Krates Bergama Kütüphanesi'nin ilk yöneticisi oldu. O, aynı zamanda dilbilim çalışmalarıyla da ünlü bir filozoftu.

Krates, Homeros'un anlattığı söylencelerde bilimsel ve düşünsel doğrular olduğunu savunarak, bugün bile yaşayan "kıssa'dan hisse çıkarmak" anlayışının öncülerinden sayılır.

Bergamalılar bilgiye ve zekaya tutkun insanlardı. Hünerle birleşen bu tutkunluk kaçınılmaz bir biçimde sanatı

doğurur.

Bergama'nın bir güzellikler kenti olması kesinlikle bir rastlantı değildir.

Zaman zor tanımlanabilen bir nesnedir. Çünkü durmaz, geçer.

Ve zaman geçti. Zeus'un bile yenemediği kader ipini eğirdi.

Romalı Sezar'ın Mısır savaşının sonucu, o büyük İskenderiye Kütüphanesi'nin kül olmasıdır. Bu felaket başka bir felaketi getirdi. Sezar'ın ardıllarından Marcus Antonius Bergama'nın el yazması, bilgelik ürünü kitaplarını Mısır ecesi Kleopatra'ya armağan etti.

Ama, tarih biliyor ki, Bergama iki yüz yıl kitapların cennetinde yaşadı.

İnsan istiyor ki, bu cennet yeniden kurulsun!

Nike ya da Zafer

Nike çok hızlı uçan, uzun saçlı, kanatlı bir genç kızdır. Nike elinde palmiye dalı ya da bir çelenk ile Zafer'i haber veren bir tanrıçadır.

Bugün Bergama Müzesi'nde çok narin bir heykeli bulunan Zafer Tanrıçası, Zeus öncesi Deniz tanrılarının soyundan gelir, O da Zeus gibi Anadolu'nun öz evlatlarındandır.

Günümüzde Bergamalılar Nike'yi kendi şehirlerinin simgesi sayıyorlar.

Yanlız Bergamalılar mı? Hayır! Bazı kurnaz Alman teknisyenler; Bergama şehrinin bir parçasını, Zeus Sunağını, yaban ellere, Berlin'e götürenlerin önerisiyle olsa gerek, bugün Berlin'in göbeğinde bulunan yüksek Siegel (Zafer) anıtının en tepesine Bergamalı Nike'nin kötü bir kopyasını kondurmuşlar.

Egeli, Bergamalı, kara kaşlı kara gözlü Tanrılar Tanrısı Zeus'u, sarı saçlı mavi gözlü sayıp, geç yükselen uygarlıklarına kök arayan kimi Cermen'ler, Zeus'un sunağını temellerinden koparmışlar ama Nike'yi vatanından ayıramamışlar. Yalnızca bir suretini Berlin'in orta yerinde yapayalnız bırakıvermişlerdir.

Nike Zeus Sunağı'nı muştulayan tanrıçadır.

Bir zamanlar Anadolu'da Kelt soyundan gelen kavgacı ve vahşi Galat'lar denen bir halk yaşardı. Galat'lar iri yarı, güçlü kuvvetli, tanrılarına insan kurban edecek kadar ilkel

bir topluluktu. Ve Anadolu'nun, Bergama'nın uygar insanlarına durmadan saldırdılar, onları haraca kestiler.

Sonunda Bergamalıların canına tak dedi. Toparlandılar, hazırlandılar, ordularıyla Galatlar'ın üzerine yürüdüler. Bergamalılar bu barbar Avrupalıları, bu kaba kıyım Galat sürüsünü görünce doğal olarak çekindiler, korktular. Savaşçılar arasında bir ürküntü bir dalgalanma görüldü.

Yardıma yetişen, Bergama Kralı I.Attalos'un buyruğuyla, kahin, bilici Metris oldu.

Zeus adına bir kurban kestiler. İnanışa göre kuzunun bağırsaklarından olacakları okuyacaktılar. Metris kimseye sezdirmeden avucunun içine tersten Nike, Zafer yazdı ve elini bağırsakların içine soktu.

Tanrılar tanrısına adanan kurbanın Zafer işareti verdiğini öğrenen Bergamalılar inançtan ve umuttan coştular. Galatlar'ı darmadağın ettiler. Onları Anadolu'nun ta içlerine kadar sürdüler. O günden sonra bir daha yabani Galatlar'dan ses soluk çıkmadı.

Ancak Bergamalılar Galatlar'ı unutmadılar. Bergama yontucuları bu sert ve dirençli insanları yüceltti, ölümsüzleştirdi. Bugün, Roma Terme Müzesinde bulunan bir eliyle ölmüş karısını kavrarken diğer eliyle kılıcını kendine saplayan "Galat Savaşçısı" heykeli, karşısındaki yiğit düşmana saygı duyan insan yüreğinin ürünü kusursuz bir sanat yapıtıdır.

Zeus Sunağı Bergamalıların, Galat zaferi üzerine yaptıkları Zeus'a şükran anıtıdır. Sunak Bakırçay insanlarının barışa, huzura, insanca duygulara verdikleri değerin bir ürünüdür.

Zeus ve Nike inancı, insanlığın Bergama'da Zeus Sunağı gibi göz alıcı bir iz bırakmasına neden oldu.

Bugün, Nike hâlâ Bergama'da, Madra'dan esen poyrazın kollarında yaşıyor. Sunak ise Berlin'de dört duvar arasında Çandarlı Körfezi'nden gelecek meltemi özlüyor.

Nike Bergama'da Zeus'un geri dönmesini bekliyor!.

Aristonikos

Aristonikos insanlık tarihinde haksızlığa uğramış, adı unutulmuş Bergamalı bir kahramandır.

Tarih halkların yaşamlarının bir toplamıdır. Halkların yaşamı ise bireylerin günlük varoluşlarıyla birlikte, toplumların daha iyi yaşama savaşımından başka bir şey değildir.

Yirminci yüzyılın başlarında Alman devrimci Rosa Luxemburg Romalı isyancı köle Spartaküs adına siyasi parti kuruyordu. Spartaküs ezilmişliğe başkaldırının simgesi sayılıyordu. Çünkü o, onbinlerce köleyi efendilerine karşı bir araya getirmiş, özgürlük için savaşmış bir önderdi.

Oysa Aristonikos, daha Spartaküs'ten 70 yıl önce, Bakırçay Ovası'nda "düşünceleri kendilerinin, etleri ve kemikleri sahiplerinin" olan köleleri efendilerine karşı ayağa kaldırıyordu.

O yıllarda, İsa'dan önce ikinci yüzyılda, Bergama bir ikilem içindeydi. Ya batıda güçlenen Roma'ya karşı koyacak, ya da teslim olacaktı.

Son Bergama Kralı III. Attalos ya güzeller güzeli Bergama kentini korumak, savaş dışı bırakmak istedi ya da düşmandan korktu. Roma'ya teslim oldu.

Üvey kardeşi Aristonikos Bakırçayın zaptedilmez suları kadar özgürlüğüne düşkün bir Bergamalıydı. III. Attalos'un, Efesli bir fahişeden doğma kardeşi olduğu söylenir.

Aristonikos Bakırçay'ın kölelerine, o çağın kuramcısı Blossius'un etkisiyle eşitlik ve özgürlük önerdi. Bergama'yı bir Heliopolis, güneş kenti, eşitlikler ve özgürlükler ülkesi yapmak istedi. Roma'ya teslim olmaya karşı çıktı.

Güneş Ülkesi adlı kitabıyla insanlar için ölçüyü ve uyumu, toplumsal yaşam için en iyi olanı arayan; Ortaçağ İtalyasının ütopyacısı, düş kuramcısı Campanella acaba Aristonikos'u mu örnek almıştı?

Yeni bir dünya için düş kurmak yetmez. İnsan için olumlu bir dünya kurmak ancak yaşayan dünyanın somut ve bilimsel değerlendirmesiyle olanaklıdır.

Ama köleler, Aristonikos'a inandılar. Başka çareleri de yoktu. İsyan çığ gibi büyüdü. Foça ve Midilli gibi siteler de onlara katıldı.

İnsanlığın onuru o güzelim Zeus Sunağı'nı var eden o hünerli eller, şimdi bağımsızlık, eşitlik ve özgürlük istiyordu.

Oysa, erken açan erik ağaçları, kışın sert rüzgarlarına dayanamaz.

Aristonikos ve köleler önce kazandı. Aliağa körfezinin kenarında Roma'nın gücünü coşkuyla kırdı. Ancak özgürlüğün sarhoşluğu yalnızca üç yıl sürdü.

Kısa bir süre sonra, Akdeniz anakarasına egemen olacak olan Roma, kalabalık ordularla, güçlü silahlarla kölelerı Bakırçay'ın kıyısında yendi.

Aristonikos, insanlık için yüce değerler öneren Bergamalı yiğit, tutsak düştü. Yurdundan çok uzaklara Roma'ya götürüldü, orada öldürüldü.

Ama özgürlük ve eşitlik türküleri hiç dinmedi. Aristonikos'lar hiç tükenmiyor.

Nedense insanlar haksızlığa dayanamıyor! Her ne için

istenilirse istensin "hak" somut bir gereksinmeye dayanır. Bu nedenle soyut bir kavram olarak "hak" insanların bilincinde hep vardır. Ve bu soyut "hak" somuta dönüştüğünde değişimi muştuluyor.

Bergama insanının; yöneticisinden yönetilenine, ustasından işçisine değin el birliğiyle yarattığı Zeus Sunağı'nın yapıldığı topraklardan sökülüp koparılması büyük bir haksızlıktır.

Zeus Sunağı'nın Aristonikos gibi toprağından ıraklarda tutulması kabul edilemez.

İnsanlık bu haksızlığı düzeltmelidir.

Tellidere

Bergama'nın batısında, içilecek arı billur sularını kente veren Geyikli Dağı'nın yamaçlarından Selinos'a doğru koşan incecik bir dere akar...

Bu dere Tellidere'dir.

Tellidere adı, belki de, gün ışınlarının bu küçük suya verdiği yansımaya ilişkin Türklerin bir yakıştırmasıdır.

Roma döneminde Bergamalılar çoğunlukla yüce sağlık yapısı Asklepion ile Akrapol arasında kalan sırtlarda ve düzlüklerde yaşadılar. Düzlüklere, çağının en güzel örneklerini içeren mozaik döşeli evler, sırtlara stadium ve iki kocaman tiyatro kurdular.

Otuzbin kişilik tiyatronun girişi sayılan Virankapı bugün bile bulunduğu yerden Bakırçay ovasına karşı tarihe tanıklık ediyor. Tellidere, Bergama tarihinde inançların ve söylencelerin, acıların ve eğlencelerin yaşandığı bir yapraktır.

Tellidere üstüne Bergamalılar Roma çağında bir amfitiyatro yaptılar.

Amfitiyatro karşı karşıya duran iki tiyatrodur. Ortasında arena denilen bir alan ve onu çepeçevre saran çembersel eğik düzlemde oturma yerlerine sahip bir yapıdır.

O çağda, amfitiyatrolar tüm kentli efendilerin bir araya toplanabileceği, aralarında kolayca iletişim sağlanabileceği mekanlar olarak değerlendirildi. Bunun yanında oralar eğlenme ve toplumsal varolma alanlarıydı.

Köle emeği üzerine kurulu Roma devleti köle sahiplerini kusturuncaya kadar doyuran, hamamlarda arındıran, tutsak savaşçıları birbirine kırdırarak eğlenen bir kültür üzerinde yükseldi ve alçaldı.

İ.S. üçüncü yüzyılda Tellidere Roma'lıların ilk Hıristiyanları vahşi hayvanlara parçalatmalarına tanık oldu.

Elli bin kişilik Tellidere amfitiyatrosu Roma egemenliği yıllarında ikisi İtalya'da ikisi Anadolu'da yapılmış dört büyük çembersel tiyatrodan biridir.

Bu çemberin çapından, Asklepion'dan Selinos'a doğru Tellidere usulca kayar.

Bergamalılar çemberin çapı kestiği iki noktada su tutan iki büyük tonoz yaptılar. İstedikleri zaman bentleri kapadılar. Amfinin içinde su tuttular. Yapay göl oluşturdular.

Bu gölde su oyunları, kayıkların da yer aldığı tiyatro oyunları oynadılar. Bu anlayış teknik ve kullanma açısından olağanüstü bir yaklaşımdır.

Ve hatta Romalılar dik başlı köleleri, isyancıları, kendilerine karşı koyanları bu sularda Nil'den getirilen timsahlara yem olarak attılar.

Güzellik ve onu doğuran insan aklı ve hüneri ne yazık ki zaman zaman vahşete araç edilebiliyor. Ama kalıcı olan, somutlaşan emektir. Tıpkı Tellidere'nin sularını tutan ve hâlâ zamana karşı direnen yüksek taş duvarlar gibi.

Bugün Tellidere amfitiyatrosu toprak altında uyuyor.

Zeus Sunağı'nın yaratıldığı özdeş topraklarda Tellidere hâlâ akıyor. Kesme andezit taşlardan yapılma su bentleri hâlâ ayakta duruyor.

Tellidere geçmişin gizeminden bugüne el uzatıyor.

Hekim Galenos

Bergamalılar'ın insanlığa armağan ettikleri en seçkin yapı Zeus Sunağı, çok değerli kişilerden biri ise Hekim Galenos'tur.

Bergamalı Niko'nun oğlu olan Galenos İsa'dan sonra ikinci yüzyılda kuramsal ve uygulamalı tıp konusunda sağladığı birikim ve aktardığı bilgilerle, tedavideki ustalığıyla, değil Bergama'nın tüm dünyanın en önemli insanlarından biridir.

Galenos, çok poyrazlı Bergama'nın dingin köşelerinden birinde bulunan dünyanın ilk ve en önemli hastanelerinden biri olan Asklepion'un olgun, bilgelik dolu ortamında büyüdü.

Asklepion, hekimlik tanrısı sayılan Asklepios'a adanan bir hastalar yurdudur.

Çok eski zamanlardan beri Bergama Asklepionu şifalı sular ve bitkilerle, sporla, tiyatroyla, telkinle; kendine özgü yöntemlerle, parasız köylülerden tapınak bağışlayan imparatorlara değin birçok hasta insanı sağaltan dünyanın en ünlü sağlık merkezlerinden biriydi.

Kapısında "Buraya Ölüm Giremez" yazardı.

Bugün, Bergama Asklepionunda bulunan kırık bir mermer sütun üzerindeki bir kaba, zehirini bırakan iki yılan kabartması eczacılığın evrensel simgesi sayılıyor.

Yılan, Bergama'da ürkülen değil, saygı duyulan ve korunan bir varlıktı. Ve hatta Bergama'nın son kralı III. Atta-

los zehirler konusunda yüksek düzeyde bir uzmandı. Bergamalılar yılanı kutsadılar. Bastıkları her paranın üzerine suretini koydular.

Bergama Asklepionu günümüzde psikiyatrinin, psikoterapinin, psikodramanın beşiği sayılıyor.

Hastaların iyi olacaklarına inanmalarının sağlanması, kutsal odalarda uykuya dalan hastalara rüyalarında yapılan telkinler, modern tıpda bugün bile kullanılan usüllerdir.

Hekim Galenos şöyle diyordu: Bazı hastalar hekim sözü dinlemiyor. Tanrı tarafından iyileştirilmek istiyor. Bu insanlar yapılan telkinlerle, tanrının iyi olmalarını buyurduğuna inandırıldıkları zaman iyi olmak için önerilen her şeyi yapıyor.

Bakırçay toprağında yaratılan bu ortam insanlık düşüncesinin binlerce yıldır yakaladığı doğruların ne denli derinlere ve uzaklara yaslandığını gösteriyor.

Hekim Galenos çalışma esinini ve tedavi coşkusunu Asklepion'dan alsa gerek.

Hastalıkların nedeninin dıştan gelen etkiler olduğunu saptayan Galenos, tıpın deneyle kanıtlanan bir bilim olduğunu açıklayan bir hekimdir.

Anatomi üzerine yaptığı değerlendirmeler, hastalıkların seyrine ilişkin incelemeler, insan vücuduyla ilgili gözlemler insanlığın Galenos eliyle gerçekleştirdiği ilk ayrıntılı tıbbi çalışmalardır.

Galenos atardamarların kan taşıdığını gösteren ve açıklayan ilk insandır.

Bu yüce kişi, kitapların cenneti Bergama'nın bu erdemli yurttaşı beş yüzden fazla kitap yazdı. Bu kitapların bir kısmının Arapçaya ve Latinceye çevrilmesi Rönesans ile birlikte çağdaş bilimin doğmasının önünü açtı.

Arapların Galenos'a "Şeyh üs Seyadile", ecza ustası demeleri onun hekimliğin yanı sıra eczacılık konusunda gösterdiği başarının kanıtıdır.

Galenos Bergama uygarlığının sönmeyecek yıldızlarından biridir.

"Gerçek" kavramını nerdeyse matematiksel bir yaklaşımla ele alan Galenos Bergama'daki akılcı ve bilgici kültür birikiminin bir ürünüdür.

O, yıllarca onurla ve görkemle Bergama Akrapolü'nde ayakta duran başka bir olağanüstü insanlık ürününün, Zeus Sunağı'nın vatanında yaşadı.

Şimdi yurdundan çok uzaklarda bulunan Zeus Sunağı gibi o da toprağından uzaklarda öldü.

Zeus Sunağı gibi Galenos'u da Bergama unutmuyor.

Kızılavlu

Belki de sanat, doğa ile özgün insan üretiminin belirli bir uyumundan başka bir şey değildir. Bu tanıma en uygun işlevsel alan ise mimarlıktır.

Güzelliği somutlaştıran Bergama kentinin bu yönde en çarpıcı yapılarından biri de Romalılar döneminde Mısırlı yeraltı tanrısı Serapis adına yapılan yapıdır.

Akrapolden ovaya inen eğik düzlemin hemen bitiminde, ılık sularıyla iri üzümlü Kozak yaylasından kopup gelen Selinos'un kenarındaki bu yapı, bugünkü kalıntılarıyla bile, 19 metre yüksekliğiyle, Anadolu'da ayakta duran en yüksek tarihsel varlıktır.

Tarihsel bir zaman aralığında, Mısır kültürünün Bergama uygarlığına katılması kültür harmanının bir başka boyutudur.

Türkler Serapion'a "Kızılavlu" dediler. Tapınak, açık pembe renkli andezit taşından ve apak mermerden oluşan güzelim Bergama kentine sanki başka bir renk katmak istercesine, üstelik başka bir yapı gereciyle, kırmızı tuğladan yapılmıştır. Kızılavlu adı bundandır. Tarihin en barışçı ve en bilgin yöneticilerinden biri olan Roma İmparatoru Hardianus'un döneminde Bergamalıların kentlerine yönelik yeni bakışını simgeler.

Menemen ovasında imal edilen kırmızı tuğlaların köleler aracılığıyla, elden ele aktarılarak yapı alanına getirilmesi tapınağın yapımındaki emek yoğunluğunun ve inanıl-

maz nakliye yönteminin bir kanıtıdır.

Tapınağın girişinde, eşikte bulunan otuz tonluk tek parça mermer kütlenin, antik çağda bulunan en iri mermer parçası olduğu söylenir. Bu en koca parça, bu en yüksek yapıyla sessizce ve sanki simgesel bir biçimde birleşir.

Yapının avlusunu uzatmak amacıyla, Selinos Çayı'nın simetrik, 190 metre uzunluğunda iki tünelle, iki bodrumla aşılması mühendislik açısından başlıbaşına bir olaydır.

Bugün Çifte Bodrumlar da denen bu geçitten hâlâ şırıl şırıl sular akar. Tonozlar, günümüzde modern ağır taşıtların yükünü taşıyabilecek sağlamlıktadır.

Hatta, "bodrumüstü", "ne yerde ne gökte mahallesi" denen bu alanda, altından sular geçen evler vardır.

Hıristiyanlığın Bergama'ya girişi zorlu oldu. Romalılar nice dindarı Tellidere'deki amfitiyatroda vahşi hayvanlara verdiler. İsa'nın on iki havarisinden biri olan St. Jean'ın sadık şahitlerinden Antipas'ın Serapion'da diri diri yakıldığı söylenir. Ama zaman değişti, İsa'nın dini Bergama'da egemen oldu.

Hıristiyanlık Kızılavlu'yu kiliseye dönüştürdü. Bu kilise Anadolu'daki ilk yedi kiliseden biridir. Hatta, ilk İncillerin derlendiği merkezlerden biri sayılır.

Kızılavlu bugün, yaşayan çağdaş Bergama kentinin ortasında onun bir parçasıdır. Günümüz Bergama insanının yaşamında, tam yaşamın içinde, birlikte var olan bir mekandır. Birçok Bergamalı Kızılavlu'da oynanan çocukluk oyunlarının anılarını taşır.

Hatta, Kızılavlu'nun birer parçası olan ve onun iki yanında bulunan silindirsel taş yapılardan biri bugün Bergama'nın "Kurtuluş Camii"dir.

Geçmiş ve bugün; o kadar uzak değil!

Bergama'nın Hanları

Bergama'dan Kınık'a doğru giden koyu kara bazalt taşıyla örtülü yolun bitiminde, daha Kestel Köprüsü'ne varmadan bir türbe göze çarpar. Bu türbenin adına "Kız Türbesi" derler. Duvarına kazma vuranın, türbeyi yıkmaya kalkanın iflah olmadığı söylenir. Burada yatan ermiş kişinin türbesini koruduğuna inanılır.

Bu türbede Balıkesir'i merkez edinmiş Karesioğullarından Dursun Bey'in mezarı vardır. Genç Dursun Bey, Karesioğulları arasındaki kardeş kavgasında, Bergama Kalesinde üstlenmiş olan askerlerin okuyla vurulur. Vurulduğu yere gömülür. Bu yer zamanla genç kızların çevredeki çınar ve meşe ağaçlarına allı morlu küçük bez parçaları bağlayarak sorunlarına umar aradıkları bir türbeye dönüşür.

Bergama'nın, 13. yy. sonlarında, Menteşoğullarından Sasa Bey zamanında Türklerin egemenliğine geçtiği sanılıyor.

Yeni gelenler Bizanslıların tahrip ettiği eski şehrin üzerinde, yerli halkla beraber yeni yaşamlarını kurdular.

Lacivert, yeşil, kırmızı tuğlalardan yapılma Selçuk Minaresi Bergama'ya ilk gelen Türklerin günümüze bıraktığı izdir.

Bir esnaf örgütü olan Ahi'lerin ve onların silahlı kolu Gazi'lerin fethettiği topraklarda Bizans, Türk ve İslam kültürlerinin bileşimiyle ayağa kalkan Osmanlı düzeni,

14.yy.'dan sonra artık Bergama kültürünü kavrayan başat rüzgardır.

Bergama, o zamandan bu yana yeni bir harmanla günümüze savrulur gelir.

Helenistik devirde Akropolü süsleyen tapınaklara nazire edercesine Osmanlı döneminde Bergama camilerle, mescitlerle donanır. Bergama'nın Ulucamii, II. Beyazıt'ın Anadolu'da yaptırdığı ender ibadethanelerden biridir. Hatta Fransız gezgin Texier, 1830'larda Ulucamii'ye "Küçük Ayasofya" der.

Şehrin dört bir yanına saçılmış, Romalılardan kalma genel temizlik geleneğini sürdüren Bergama hamamlarının bir kısmı bugün bile insanların kullanımına açıktır. Bunlardan biri olan Küplü Hamam'da bulunmuş, üzerinde törene giden atlıların kabartmalarını içeren yumurta biçimindeki mermer küplerden biri bugün Paris'te, Louvre Müzesi'ndedir.

Ama Bergama İslam döneminde asıl ününü hanlarıyla sürdürür. Kent hâlâ doğudan gelen kervanları denize ya da kuzeye uzanan yollara kavuşturur.

Bu konuklama mekanları "Bergama'nın hanları, yeşil boya camları" diye türkülere konu olur.

15. yy.da yapılmış olan Çukurhan ve Taşhan zamanın ve bakımsızlığın hâlâ yok edemediği güzelliktedir. 1820'lerde Bergama'ya gelen İngiliz gezgin Mac Ferlain'in gravürlerinde Çukurhan tüm görkemiyle yaşarken Taşhan anıtsal kapısıyla geçmiş zamanın sessizliğini hâlâ üzerinde taşıyor.

Uzunçarşı üzerindeki Acemhan ne yazık ki 1950'lerdeki para hırsının kurbanıdır. Acemhan'ın üzerinde bugün bankalar yeni beton yapıların içinde para sayıyor.

Katırhan ne mutlu ki ayakta. Kahveci Remzi "Han Kahvesi"nde pırıl pırıl cam bardaklarda tavşan kanı çay dağıtıyor. Ağırlığını mavi gözlü Makedonya muhacirlerinin oluşturduğu Bakırçay çiftçisi han kapısında yorgunluk gideriyor.

Bergama Arasta'sı Anadolu'nun Osmanlı'dan kalma en canlı çarşılarındandır. Labirente benzeyen dar sokakları yorgancıların, kızıl bakır dövenlerin, çarığı ayakkabıya dönüştürenlerin, başak sarısı altını işleyen sarrafların ocağıdır. Bugünün Bergaması'nın toplumsal ve siyasal yaşamında etkili bir konumu olan esnafların yoğun olarak bulunduğu yerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasıyla birlikte, savaşlar, mübadeleler, iç göçler Bergama'yı etkiler.

Cumhuriyet Türkiyesi ile beraber Bergama artık yeni harmanların kucağındadır.

Batıdan gelen yeni dalga Anadolu'yu sarsar. Bergama yavaş yavaş yüzünü Latin harfleriyle, traktörlerle, tangolarla gelen yeni esintilere çevirir. Bergama kazanında yeni yeni kültürler kaynaşır.

Bugün Bergama insanı Zeus Sunağı'ndan Taşhan'a uzanan çizgide geleceğe doğru koşuyor.

II. Bölüm

BERGAMA'nın ZEUS'u

Tanrıların Tanrısı Zeus

Söylenceler, gök ile yerin birleşmesinden zamanın doğduğunu anlatır. Zaman gökü yener ve evrene egemen olur. Zaman ile toprağın birleşmesinden doğan ise Zeus'tur.

Zeus, tanrıların babası, tanrıların tanrısıdır. Ulaşılmaz gücü ile Zeus, hem doğaya hükmeden, hem de insan gibi yaşayan bir ölümsüzdür. İnsanca duygularla, insanca davranışlarla doğayı düzenler ve yönetir. Zeus bir insan tanrısıdır.

Bulutları devşirir! Göklerde gürler! Şimşek çaktırır! Yıldırımları savurur! Yağmurla yağar! Gökyüzünün mutlak buyurganıdır, O!

Ama aynı zamanda, bir insan gibi sever, kıskanır, kızar. Bir insan gibi aldanır, aldatır. Olympos denen ulu dağdaki yüce sarayında diğer tanrılarla birlikte yer, içer, yaşar. Ve insanlar gibi O da kadere üstün gelemez. Kader Zeus'un yenemediği tek ölümsüzdür.

Titanlar ve Gigant'lar gibi olağan dışı dev varlıkları alt edebilen ama "kaderi" yenemeyen Zeus Bergamalıdır.

Değişik bilgilerden yola çıkıp, farklı yorumlar yapılsa da, bazı mitolojik kaynaklarda "kabirler" denen cinlerin, Anadolu'nun bu en eski inançsal varlıklarının, Zeus'un Bergama Akrapolündeki doğuşuna tanıklık ettikleri söylenir.

"Kabirler" denen bu cinlere inanış öyle eski, öyle köklü, öyle süregendir ki, bugün bile Bergama'da, mehter takı-

mına benzer cümbüşlü alaylarla resmi geçit yapan, Kestel deresi kenarındaki Şeytan Minaresi denilen yerde bir araya gelen cinler olduğuna inananlar vardır.

Kabirler'in de tanık olduğu gibi Bergama, babası Zaman, anası Toprak olan Tanrılar Tanrısı Zeus'un doğduğu yerdir.

O Zeus ki, binlerce yıl insanların bilincinde ve inancında sayısız doğal ve yapay olayın nedeni, kaynağı olarak yaşadı, var oldu.

O günkü evrenin dört bucağında adına nice kültürler kuruldu, nice kültürler yükseldi.

Gökyüzünün bu ölümsüz efendisine, doğduğu yerin insanları, Bergamalıların sundukları şükranın tarihte eşi görülmez.

Bergama tepesinin en elverişli düzleminde, ayaklarının ucunda binbir çeşit yeşilin oynaştığı Bakırçay Ovası bulunan, ufukta gök mavisi Ege Denizi'nin göründüğü bir alanda Bergamalıların Zeus'a adadıkları sunak, yaşanan zaman boyunca insanlığın en üst yeteneklerini gösterebildiği ender yapılardan biridir.

Bugün Zeus, Bergama Akropolünde, doğduğu yerde Bergamalıların kendine adadıkları sunağını arıyor.

Sekizinci Harika

Bergamalılar güzelliği sevdiler. Onlar, coşkun Bakırçay'ın kıyısında, sessiz Yunt Dağları ile atom bombasına benzeyen çam ağaçlarıyla kaplı Kozak Yaylası'nın yanıbaşında, bu olağanüstü doğal ortamda, bundan iki bin yıl önce örneksiz güzellikte bir şehir oluşturdular.

Bergamalılar Miletli Hipodamos'un dik açılarla birbirini kesen sokaklardan, birbirine denk yapı adalarından oluşan, önemli kent yapılarının yan yana bulunduğu yerleşim düzenini beğenmediler.

İnsanın içini gönendiren; süslenmiş, bezenmiş, belki de dünyanın en güzel şehrini yarattılar.

Bergama'nın teras biçimli yerleşimi; tiyatrolar, konutlar, yollar, tapınaklar hep bu anlayışın ürünleridir.

Sidonlu Antipatros, dünyanın yedi harikası arasında Zeus Sunağını saymaz. Saymaz ama sunak tasarımıyla, işçiliğiyle, mimarisiyle heykelleriyle ve görüntüsüyle güzeller güzeli Bergama şehrinin göz bebeği, yüz akıdır.

Anayurdundan uzakta olsa bile bugün, antik çağın ayakta kalan en nazlı, en görkemli, en hüner dolu yapısıdır.

Zeus Sunağı 12 metre yüksekliğinde, yaklaşık 35 metre kenarı olan kare bir alana oturan at nalı biçiminde bir yapıdır.

Yapının beş basamaklı temelleri bugün Bergamada, gerçek yerindedir. Şimdi Berlin'de bulunan üstyapı bir podyum, bir kabartmalar kuşağı ve bir kuşatma duvarı ni-

teliğindeki parlak mermer direklerden yapılma bir sundurmadan oluşur. Yapının içinde bulunan sunak masasına yirmi basamaklı süt akı mermer merdivenlerle çıkılır.

Sunak Zeus'un yanı sıra, Tanrıça Athena ve tüm diğer tanrılara adanmıştı. Antik dönemde insanlar sunaklarda hem adaklarını sunarlar, hem de tanrılara yalnızca sunak önünde tapınırlardı. Ve sunaklara kadınlar giremezdi.

Zeus Sunağını çevreleyen kabartmalarda, Gigantlarla, devlerle savaşan tanrılar ölümsüzleşti. Frizlerin doğusunda Zeus ve Athena'nın yanı sıra gün ışığı Apollon ve ay ışığı Artemis, batısında ırmakların tanrısı Okeanos ve deniz kızlarının babası Nereus vardı. Kuzeyde ise Orion ve kader tanrıçaları Moiralar, güneyde ise güneş tanrısı Halios'un kabartmaları yer alıyordu.

Bu kabartmalar 120 metre uzunluğunda, 2.3 metre yüksekliğinde ve tam 118 taneydiler.

Menekrates, Dioyades, Orestes gibi nice Bergamalı ve Anadolulu ustanın elinden çıkan bu güzellikler tanrıları yumuşak ve ince, devleri sert ve kaba çizgilerle anlatıyordu.

Zıt ama birlik içinde uyumu yakalayan bu yeni söylem, ışık ve gölge oyunlarıyla insanı söylenceler evreninin derinliklerine çekiyordu.

Yapıtı süsleyen frizlerde Olympos tanrılarının hemen hepsinin yansıtılması sanatsal özgünlüğün yanı sıra, Zeus-Sunağını o çağ insanlarının dinsel ilgisinin ana odaklarından biri durumuna getiriyordu.

Görkemli yapının tam ortasında yer alan kurban taşını çevreleyen duvarları, Bergamanın kurucusu sayılan Telefos'un dramatik yaşam öyküsünü anlatan kabartmalar örter.

Dış yapı frizlerinde Gigant savaşları gibi o yıllar için

evrensel sayılan bir konuyla beraber iç yapıda Bergama'nın kuruluş söylencesi gibi yerel bir konunun işlenmesi; yapıyı tasarlayanların Zeus Sunağı aracılığıyla evrensel ile yereli kaynaştırdıklarının bir göstergesidir.

Bugün, "insanların övünç duyacağı", "akıllara durgunlur veren", "görenleri büyüleyen", "eşsiz ve olağanüstü" gibi nitelemelerle tanımlanan, birçok insanın, birçok ustanın kolektif ürünü olan Zeus Sunağı dünyanın sekizinci harikasıdır.

Eğer Sidonlu Antipatros, Bergama'nın sunağını görseydi, onun erişilmezliği karşısında tüyleri ürperir, onu dünyanın sekizinci harikası sayardı.

Herhalde, Antipatros, bugün sunağın Bergama'da değil, kendi zamanında ilkel toplulukların yaşadığı Berlin'e kaçırıldığını duysaydı, şaşkınlığa uğrar bu haksızlığa karşı isyan ederdi.

Günümüzde, öz topraklarından çok uzaklarda, zamana karşı direnen Zeus Sunağı evine dönmeli ve 120 yıl önce yapılan bu yanlışlık sona ermelidir.

Zeus Sunağı

Bugün temelleri Bergama'da, aslı Berlin'de bulunan "Zeus Sunağı", Anadolu insanının alınteri ve hüneriyle yaptığı "eşsiz güzellikte, erişilmez yücelikte bir şaheserdir."

Bundan iki bin yıl önce Bakırçay Ovası'nda yaşayan Bergamalılar'ın canları, kanları pahasına yaptıkları bu başyapıt, yurdu uğruna savaşan ve kazanan insanların evrensel onurunu simgeler.

Dünyada, geçmişten günümüze kalan ender antik yapılardan biri olan Zeus Sunağı, insanların sevgiyi, nefreti, acıyı ve sevinci vb. taşa oyduğu görkemli bir anıttır.

Zeus Sunağı insanlığın başlangıcından bu yana yaptığı varsayılan dünyanın yedi harikasına üstün gelecek, belki de "Sekizinci Harikasıdır."

Heykellerin yüzleri Ege güneşiyle yıpranmış, mermer direklerine Bakırçay havası sinmiş Zeus Sunağının bugün, yalnız temelleri Bergama'dadır.

Yüzyirmi yıl önce, Abdülhamit zamanında, tarih bilincinin eksikliği, üzerinde yaşanan toprağın değerinin farkına varamama, bazı Alman uzmanların kurnazlığı Zeus Sunağı'nı Bergama'dan Berlin'e taşımıştır.

Bugün, kendi kültürlerinin Bergama'da yaşamış kültürlerin toplamı olduğunu bilen Bergamalılar'ın en büyük isteği Zeus Sunağı'nın, olması gereken yere, Bergama'ya geri dönmesi ve bugün hala yerinde duran temelleri üzerinde yükselmesidir.

Zeus Sunağı, Bergama Akropolü üzerinde yine yerini almalı, ayakları altında uzanan Bakırçay Ovası'nı işleyen çalışkan Bergama insanını selamlamalı, Çandarlı yönünde denizi, Soma doğrultusunda sıra dağları seyretmelidir.

Gezegenimizde esen yeni barış ve özgürlük rüzgarları Zeus Sunağının Bergama'ya kavuşması, bu büyük özlemin giderilmesi için her zamankinden daha umutlu olma olanağı veriyor.

Yarım yüzyıllık tabular ve duvarlar yıkılırken, insanlık binlerce yılın biriktirdiği olumlu değerlere daha çok sahip çıkıyor. Dün birbirinden kopuk yaşayan toplumlar, hızla gelişen iletişim ve ulaşım olanaklarıyla birbirine daha çok yaklaşıyorlar, kaynaşıyorlar.

İnsanlık adına yaşanan bütün bu olumlu gelişmeler, belki de toplumlararası eşitsizliğin gittikçe sona ereceği, tüm insanların barış içinde birlikte yaşayacağı, değişik toplumsal sistemlerin karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde varolacağı "yepyeni bir dünya"ya uzanan yolculuğun ilk adımlarıdır.

Bu çerçeve içinde bakıldığında, insanların ve insanlığın yarattığı eserlerin, istem dışı bir biçimde tarihsel ve toplumsal kökenlerinden koparılmasına karşı çıkmak bir insanlık görevidir.

Bu bağlamda, ait olduğu ortamdan alınarak tarihsel kökeninden koparılan, insanlığın ortak mirası saydığımız Zeus Sunağı, yapıldığı ve binlerce yıl yaşadığı yere geri dönmelidir.

İki Berlin nasıl birleşiyorsa, iki Almanya nasıl birleşiyorsa Zeus Sunağı da Bergama ile öyle birleşmelidir.

Bugün Bergama halkı Zeus Sunağı'nı geri istiyor. Bu yönde tüm insanlar Bergama halkına yardımcı olmalıdır.

İnsanlığın İzleri

Bergama halkı yıllardan beri zaman zaman yükselen, zaman zaman sessizleşen bir tutumla Zeus Sunağını geri istiyor. Bu süreklilik Bergama halkının isteğinde ne kadar kararlı olduğunu gösteriyor. Çünkü Zeus Sunağının Berlin'de bulunması kabul edilemez bir durumdur.

Sunak bir heykel, bir sikke, bir tablo değil bir şehrin, Bergama'nın bir parçasıdır. Bergamalılar, 120 yıl önce temellerinden koparılan şehirlerinin bir parçasını istiyorlar.

Bugün Zeus Sunağını Berlin'de görenlerin, onun görkemi karşısında tüyleri diken diken oluyor. Otuz beş metre genişliğinde ve derinliğinde, dört katlı apartman yüksekliğindeki anıtsal yapısıyla Sunak, Bergama insanının yaptığı, insanlık tarihinin övünç duyacağı baş yapıtlardan biridir. Hatta bu anıtsal niteliği ile Avrupa Gotik mimarisinin bile atası sayılır.

Üzerindeki kabartmalar sanatta çığır açan, mermere ilk kez duyguyu işleyen Bergama Heykelcilik Okulunun paha biçilmez örnekleridir.

Mermer sunağı çevreleyen, duvarı süsleyen kabartmalar tarihsel Bergama'nın kurucusu sayılan Herakles'in oğlu Telefos'un efsanevi yaşamını anlatır. Bu bakışla Bakırçay'ın insanları kendi köklerini tanrısal kaynaklara dayandırır.

Bu yerel konunun yanı sıra, ana yapıyı saran süslemelerde Zeus soyu ile Gigantların, devlerin savaşının anlatıl-

ması, bu anlatımda kullanılan insancıl üslup Bergamalıların evrensel anlayış bakımından ne denli yüce yaklaşımlara vardığını gösterir.

Bergamalılar Zeus Sunağını Berlin'in nemli havasında çürüsün diye yapmadılar. Sunak 2000 yıl Akdeniz güneşinin altında Bergama Akrapolünden Bakırçay Ovası'nı seyretti. 120 yıldır Berlin'de tutsaktır.

Bergamalılar Zeus Sunağını geri istiyor. Bu görev önce Bergamalılara düşer. Bu istem Bergama insanının yaşadıkları kente sevgi ve saygılarının bir ifadesidir.

Bugün, Bergama'nın yapıtlarıyla birlikte, yağmalanan Anadolu uygarlığının seçkin parçaları dünyanın dört bir yanında boynu bükük duruyor. Tarihsel varlıklarının, kültürel değerlerinin sahibi Anadolu halkıdır.

Bu kapsamda düşünüldüğünde Berlin'deki Branderburg kapısının Bergama'da, Londra'daki Big Ben saat kulesinin Bodrum'da, Viyana saraylarının Selçuk'da bulunması ne denli saçmaysa, Zeus Sunağının Berlin'de bulunması o denli anlamsızdır.

Berlin'deki Siegel (Zafer) anıtı bir Osmanlı paşası tarafından Bergama'ya kaçırılsaydı, bugün bu anıt Bergama İstiklal Meydanında bulunsaydı bir Berlinli, Bir Alman, bir insan ne düşünürdü, nasıl davranırdı?

Kendi kentlerine geçmişi ile birlikte sahip çıkan ve bundan onur duyan Bergamalılar, bugün de dünyaya evrensel açıdan bakıyor. "Her taş yerinde ağırdır" diyor. "Her tarihsel eser yapıldığı yerde sergilensin" diyor. Tarihsel eserlere sahip çıkma bilincinin tüm ülkede, tüm dünyada yükselmesini istiyor.

Zeus Sunağı dünyada yurdundan koparılmış tarihsel eserlerin simgesidir. Bilimsel teknolojik gelişmelerin bu-

gün bir avuç içi duruma getirdiği dünyada insanlık kültürel varlıkların korunması, tarihsel değerlerinin yapıldıkları yerde olması gerektiği bilincine varmalıdır.

İnsanlık geçmişte Zeus Sunağı gibi çok görkemli izler bıraktı. Bu eşsiz yapıtın evine dönmesiyle insanlık, bıraktığı anlamlı izlere bir yenisini katmalıdır.

Tarih Tanıktır

Anadolu'da bugün 3500'ü aşkın ören yeri, saptanabilmiş tarihsel yerleşim merkezi var!

"Akdenize bir kısrak başı gibi uzanan" bu topraklar, değişik halklara yurt, çeşitli uygarlıklara yatak olmuş.

Ve bu topraklarda harcanan emek, edinilen bilgi birbirinden değişik olağanüstü izler bırakmış.

Hem yıkan hem onaran, yıktığının yerine daha iyisini yapabilen bu insanlar, bazan yaşadıkları yerleri terketmişler, kimi zaman uygarlıklarına üstün gelen vahşi şiddete boyun eğmişler, kimi zaman da bu yerler doğaya ve akıp giden zamana karşı direnememiş.

Roma çağının en parlak devrinde, ikibin yıl önce, Bergama Akrapolünde ve eteklerinde 200 bin kişi yaşıyordu.

Bu insanların dört ayrı mekanda, toplam yüzbin kişilik oturma yerine sahip tiyatroları vardı. Üç ayrı yaş grubu için üç değişik gimnazyumları, spor alanları vardı. 200 bin ciltlik kütüphaneleri vardı. Vardı. Vardı...

Sonra Hıristiyanlık geldi. İncil ünlü Zeus Sunağına "Şeytanın Tapınağı" diyordu. İsa'nın ardılları Mısır tanrısı Serapis adına yapılan Anadolu'nun en yüksek yapısını Hıristiyanlığın ilk yedi kilisesinden birine dönüştürdü. Oniki havariden biri olan St. Jean'ın avucunun içindeki yedi yıldızdan biri Bergama idi.

Anadolu'ya 150 yıl egemen olan Bizanslı "tasvir kırıcılar", resme ve heykele karşı olanların iktidarı o güzelim

tapınakları, o anlam yüklü heykelleri paramparça ettiler.

İnce düşüncenin, hünerli ellerin erişilmez ürünleri, rüzgarın gücüyle, toprağın örtüsüyle ağır ağır doğanın koynunda uykuya daldı.

"Uzak Asya'dan dörtnala gelen" Türkler, bu gizemli kalıntıların yanıbaşında yaşayan insanlarla yavaş yavaş kaynaştılar. Onları etkilediler, onlardan etkilendiler. Getirdikleri kültür Anadolu'da buldukları kültürle harman oldu.

Bu topraklarda yaşayan diğer halklar gibi Türkler de tarihsel kalıntılarla sarmaş dolaş yaşadılar. Kimini korudular, özen gösterdiler; köprülerinden geçtiler, sularından içtiler. Kimini bozdular, zarar verdiler. Sur taşlarından ev, mermerlerden kireç yaptılar.

Ama geçmişin izleri, hep ama hep Anadolu'da kaldı.

1760'da Bergama'ya gelen İngiliz gezgin Dallaway, "Zeus Madebini" oldukça korunmuş bir biçimde bulduğunu belirtiyordu. 1830'larda yöreye gelen Fransız tarihçi Texier "Büyük Zeus Sunağı anıtsal görüntüsü ile Bakırçay Vadisine egemen bir noktada duruyor" diye yazıyordu.

Ve sunak 1870'lerde bir yabancı el tarafından ender bir çiçek gibi toprağından sökülünceye kadar orada kaldı.

Zeus Sunağını temellerinden koparanlar, bunu korumak adına yapanlar 19. yy. sonlarında yükselen imparatorluklarına yeni kültürel kök arayanlardır. Dünyayı paylaşmada gösterdikleri insanlık dışı davranışları saklamaya çalışanlardır.

Bugün Anadolu insanı toprağına, taşına Zeus Sunağına sahip çıkıyor. Buna tarih tanıktır.

Gözü Yaşlı Bir Sunak

Eski zamanlar, fiziksel olarak güçsüz ama akıllı insanoğlunun doğa ile olan acımasız savaşının bir akışıdır.

Bu güçsüzlük ve çevrede olanı anlama isteği insanları bilinçlerinde olağanüstü varlıklar yaratmaya ve onlara inanmaya yöneltti. Tapınaklar bu inançların barındığı, yaşadığı mekanlardı. Ve bu mekanlar hep güzel olsun, hep görkemli olsun istendi. Olağanüstü varlıklara olağanüstü yapılar yakıştırıldı.

Zeus Sunağı bunların başlıcalarındandır. O, kutlu Bergama tepesinde binlerce yıl insanların acılarını dindirmeye, onlara güç vermeye hizmet etti. Binbir türlü doğal ve insansal yıkıma ve zamanla unutulmasına karşın varlığını çağımıza değin sürdürdü.

Onu tekrar insanlığın dikkatine sunun Carl Humann adlı bir Almandır. Carl Humann yol mühendisiydi. 1865'lerde Anadolu'ya geldi. Bergama-Dikili karayolunun yapımında görevliydi. Taşa gereksinimi oldu, onu Bergama'ya gönderdiler.

Bir zamanlar iki yüz bin kişinin yaşadığı bu kentte elbette taş çoktu! Humann, tarihi yapıların çokluğu karşısında şaşırdı. Bilgili bir insandı. Eski kitaplardan ve özellikle İncilden Bergama'da büyük bir tapınağın olduğunu biliyordu.

Sunağı, önce Bakırçay kıyısında Sindel köyü yakınlarında aradı. Sonra Akropolde Bizans duvarlarının arasında,

üzerinde o inanılmaz güzellikteki kabartmaların yer aldığı mermer frizleri gördü. Heyecanlandı. Burada bir şeyler vardı.

Bergama'da bir ev kiraladı. 1865'den 1871'e kadar ne bulduysa, ne topladıysa gizlice Berlin'e gönderdi. Prusya Müzeler Müdürü Aleksander Conze tanıdığıydı. Conze'nin önerisiyle 1871 yılında hiç kimseye bilgi vermeden, hiçbir resmi kuruluştan izin almadan Sunağın bulunduğu yerde kazılara başladı.

Sunak yavaş yavaş, apak merdivenleriyle, narin sütunlarıyla, olağandışı kabartmalarıyla ortaya çıktı.

O yıllar, dünyayı paylaşma kavgası yapan Avrupalı yeni zengin devletlerin yükseliş yıllarıydı. Sanayi devrimi ve kapitalizmin gelişmesi Avrupa'da toplumsal gelişmenin ve varsıllığın artmasını getirmişti.

Görkemli günler yaşayan Avrupa kendine yeni kültürel kökler arıyordu. Kendi kültürlerini geçmişin parlak kültürlerine bağlama düşüncesiyle İngilizler, Fransızlar, Almanlar Egenin ve Akdeniz'in kültürel varlıklarını yağmalıyor, kendi ülkelerine taşıyordu. Hatta bu yağmada aralarında müthiş bir yarış vardı.

Bergama sunağını alıp götürmek için British Museum Müdürü Newton ile Prusyalı Conze arasında süren sessiz çekişme bugün biliniyor.

Ama ellerini çabuk tutan, Conze ve Human oldu. Humann, kazı sırasında tuttuğu kazı günlüğünde; yaptığı kaçak kazıyı, bulduklarını Almanya'ya gizlice ve ivedilikle nasıl gönderdiğini ürkek ve korkulu bir dille ayan beyan anlatır.

İri boynuzlu kara mandaların çektiği kağnılarla Sunak Dikili'ye, deniz kıyısına taşındı.

Gözü yaşlı Sunak savaş gemilerine yüklendi; büyük bir riskle, karanlık derin sularda kaybolma tehlikesi içinde, fırtınalı denizleri aşarak hiç bilmediği, hiç tanımadığı topraklara indi.

Zeus Sunağını toprağından koparan Humann, yaptığı işin yasadışılığından korktu. 1878 yılında kazı izni almak için Osmanlı Devleti yetkililerine başvurdu. Yeni kazı yapmak için II. Abdülhamit yönetimiyle şaibeli ve içeriğinin ne olduğu belirsiz anlaşmalar yaptı.

Bugün Almanların, Zeus Sunağının kaçırılması ile ilgili olarak, "Sunağın Almanya'da bulunması yasaldır, elimizde izin var, belge var" deyip, bu belgeleri kimseye göstermemelerinin nedeni budur.

Anlaşmaya göre, güya çıkan yapıtların üçte biri Sultana, üçte biri toprak sahibine, üçte biri kazı yapana, yani Almanlara verilecekti. Paylaşımda adaleti ise yansız bir kişi sağlayacaktı.

Bu kişi, ne yazık ki, İzmir'deki Osmanlı Bankasının Müdürü Götingen'li bir Almandı. Değerli buluntuları Prusyalılara, değersiz taşları Osmanlılara bıraktı.

Sunağı söküp götürdüğü yetmiyormuş gibi, Carl Human; elindeki altının değerini bilmeyen bir çocuğu şekerle kandırıp altını alan kurnazlar gibi, bu anlaşmanın gölgesine sığınarak, bugün Berlin müzelerini dolduran birçok Bergamalı heykeli Prusya'ya götürdü.

Bir keresinde, Humann'ın kağnı kervanının uzunluğu Bergama'da büyük heyecan ve tedirginlik yarattı. Bergama ayağa kalktı. Halk kervanın önünü kesti. Sultana haber saldılar. Rivayete göre, İstanbul'dan gelen dili kuruyasıca sırmalı bir paşa "altın değilmiş, taşmış bunlar" deyip geri döndü.

Demek Bergamalılar 120 yıl önce taşlarına, topraklarına sahip çıkmışlar.

Belgeler ışığında bugün anlaşılıyor ki denetimsiz çalışan Carl Humann 13 yıl boyunca Bergama'yı açıkca talan etti. Zeus Sunağını taş taş, sütun sütun Berlin'e kaçırdı. Bugün, alındığı ileri sürülen iznin; Sunak için değil Sunak kaçırıldıktan sonraki dönem yapılan kazıları kapsadığı biliniyor.

Yine bugün elde bulunan bazı belgelere göre ise Prusya Şansölyesi, Sultana tarihi taşların korumak için ödünç olarak verilmesine teşekkür ediyordu.

Bergama'dan Berlin'e parça parça sürgüne götürülen Zeus Sunağı orada yeniden kuruldu.

İki bin yıl onurla Anadolu insanının acılarına ve sevinçlerine ortak olan Zeus Sunağı 120 yıldır kafese konmuş bir arslan gibi Berlin'de koca bir binada çilesini dolduruyor.

Carl Humann, bir Alman, bir yol mühendisi. Zeus Sunağını Bergama'da gün ışığına çıkaran bir adam. Onu Berlin'e götüren kişi. Bu insan, acaba bir kutlu kişi midir, yoksa bir lanetli kişi mi?

Ama Carl Humann bugün Bergama'dadır. Mezarı Zeus Sunağı'nın Bergama'da bulunan temellerinin eteğindedir.

Zeus Sunağı Berlin'dedir. Carl Human Bergama'dadır. Bu bir çelişki midir, yoksa Carl Humann'ın ölümüyle, olması gereken yönünde verdiği bir işaret mi?

Evrensel Ana "Kibele"

Kibele Anadolu'nun "Ana Tanrıçasıdır." Geniş kalçaları, iri göbeği, dolgun göğüsleriyle O, doğurgan, evrensel anadır. Binbir çeşit tanrının inanılıp unutulduğu Anadolu toprağında Kibele 7-8 bin yıl insanların inancında yaşayabilmiştir.

Kibele'nin insanları, inançlarını yaptıkları tapınaklarla, taş dağlara oydukları kabartmalarla, pişmiş topraktan yaptıkları heykelciklerle somutladılar.

Bugün, Anadolu'nun değişik yöreleri, çeşitli Anadolu müzeleri, Anadolu'nun dörtbir yanında bulunmuş; insanın tarihine, geçmiş Anadolu yaşamına tanıklık eden Kibele anıtları, Kibele heykelcikleriyle süslüdür.

Bir söylenceye göre, Bergama Akropolü'nde bile Zeus Sunağı'nın bulunduğu yerde çok önceleri çok ünlü bir Kibele Tapınağı vardı. Çam ağaçlarının oynaştığı Kozak yaylasına çıkan yolun, Selinos Deresi'nin kıyısındaki koca Kapıkaya'da bir başka Kibele Tapınağı'nın var olduğu bugün biliniyor.

Bugünkü Türkiye insanı Anadolu uygarlıklarının bir ürünüdür. Sahip olduğumuz kültürel birikim Anadolu'da varolmuş kültürlerin toplamıdır.

Düşüyle, işiyle, ekmeğiyle, aşıyla Anadolu insanı 60 bin yıllık geçmişin izlerini taşır.

Günümüzde ülkemizin sahip olduğu gelişme dinamiğinin kökeninde bu kültürel birikim vardır.

Türkiye insanı bu mirasa sahip çıkmalıdır. Anadolu'da

üretilmiş tüm tarihsel kalıtların, Anadolu'ya ait olduğunu haykırmalıdır.

Oysa, bugün Kibele heykellerimizi çalıyorlar. Foça'nın ikibin yıllık sikkelerini milyonlarca dolara haraç mezat satıyorlar. Zeus Sunağımızı, Bergama heykelcilik okulunun en değerli ürünlerini toprağından uzak, Berlin sokaklarında dolaşan Anadolu insanı gibi gurbette boynu bükük bırakıyorlar.

Tüm insanlık, insanlığın yarattığı eşsiz ürünlerin tarihsel, toplumsal, mekansal temellerinden koparılmasına "dur" demelidir.

Bu anlamda, bu koparılışın en çarpıcı örneği olan Zeus Sunağı Bergama'ya geri verilmelidir.

Bergama Zeus Sunağı, Türkiye insanının tarihsel değerlerine sahip çıkışının bir simgesi olmalıdır.

Zeus Sunağının geri istenmesi ile birlikte, Kibele heykellerini çalanların, Foça sikkelerini haraç mezat satanların, "Zeus Sunağını vermem" diyenlerin yüzleri kızarmalı, gözleri kararmalı, utanç onların sırtında bir kambur olmalıdır.

III. Bölüm

YENİ KÜLTÜR, YENİ DÜNYA

Ekin Harmanı

"Kültür" sözcüğü Latince "tarım yapmak, ekin ekmek" anlamına gelen "Colo" sözünden türemiştir. Önceleri "ekip biçmek, tarım" karşılığı olarak yapılan "kültür" anlamının genişlemesiyle bilgi yerine söylenen bir kavram oldu.

Türk dilinde "ekmek" eylemi tohumu toprakla birleştirmek, bir nesneyi başka bir nesneye katmak anlamını karşılar. "Ekmek" eyleminin bir türevi olan "ekin" ise "kültür" kavramına karşılık önerilen Türkçe sözcüktür.

Ekin ya da kültür, insanlığın ürettiği maddi ve manevi birikimi, aynı ekin eker gibi, var olan toplumsal bilgiye sonradan katmaktır.

Anadolu kültürü böyle katılımların sonucudur. Anadolu, üzerinden çeşitli halkların gelip geçtiği bir geçittir. Tarihin her döneminde Anadolu'ya dışardan gelenler kendi gelenekleriyle geldiler. Var olan başka görenekler buldular. Her buluşma daha ileriye doğru bir kültürel atılıma, bir kültürel birleşmeye yol açtı. Binbir çeşit ekin'in harman olduğu bu toprakların uygarlıklara kaynaklık etmesi rastlantı değildir.

Söylenceler toplumların yaşamında önemli bir yere sahiptir. Elbette söylenceler, zaman zaman gerçek olaylara dayansa bile, genellikle uydurmadır. Ama onlar, doğaya karşı savaşmaktan yorgun düşen, toplumsal yaşamın sorunlarına çözüm arayan, kendini ve dünyayı bilmek ihtiyacını duyan insanın yaşamasına yardımcı olan, "inanç" kav-

ramını ayakta tutan öykülerdir. Dilden dile, kulaktan kulağa aktarılan söylenceler insanın düşünsel gelişmesinin resmini çizer.

Bir Bergama söylencesinde, Tanrılar Tanrısı Zeus birbirini çok seven, sonsuza dek beraber olmak isteyen yaşlı bir karı kocayı aynı kökten dallanan ıhlamur ve çınara dönüştürür. Philemon ile Baukis'in öyküsünde en köklü insansal değerlerden biri olan "erdem" kutsanır. Erdemsiz kitleler "Nuh Tufanı"na benzer bir selle yok edilir.

Bugün bile Bergama'da, binlerce yıl önce suların Akropolün ta tepesine kadar yükseldiği bir tufan yaşandığına birçok insan inanır.

Bu sellerin, Roma Amfitiyatrosunun bulunduğu Tellidere yamacındaki bir çeşmeden boşandığı söylenir. Bu çeşme hâlâ orada duruyor.

Bugünün Bergamalıları buraya "Helvacı Dede" derler. Kendilerini darda hissettiklerinde buraya gelirler. Kalaylı bakır tavalarda irmik, şeker ve sudan oluşan helva kararlar.

Bugün Bergama'da yaşayan bu inanç ve davranış, Anadolu'daki ekin harmanının bir tanığıdır.

Güzel sesli kadınlar Helvacı Dede'nin pınarında Süleyman Çelebi'nin mevlidini okurlar. Dileği olan genç kızlar çeşmenin çevresindeki ağaçlara küçük bez parçaları bağlarlar. Edilen duaların sonunda helvalar yenir, bu çeşmeden bir daha sellerin akmaması istenir.

Helva, tufandan sonra arta kalan yiyeceklerin aynı kapta pişirilmesiyle oluşan bir tür yemeği simgeler. Helva ve su ilişkisi öylesine yaygındır ki, ekin ekme muştusunu veren ilk güz yağmurunun ardından Bergama'da birçok evde helva pişirilir.

Taa tarih öncesinden gelen böyle bir söylence, Helen,

Roma, Bizans kültürünü Homeros destanlarını ilahi biçiminde okuma geleneğiyle birleştirir, Mevlid olur, İslam kültürü içinde erir. Dallara bez parçası bağlama adeti ile Orta Asya bozkırlarından esen Şaman kültürünü günümüze taşır.

İşte Zeus Sunağı, böylesine kültürlerin harman olduğu toprakların yapıtıdır. Ve bu kültür, yerel bağlamda, Kuzey Avrupa'nın buz kesen rüzgarlarına yabancıdır.

Ortak kültüre doğru akan dünyada, Almanların "Zeus Sunağı İnsanlığındır" diyebilmeleri, ancak Bergama Altarının Bakırçay Ovası'nda eğik başını yeniden kaldırmasıyla olanaklıdır.

Kültürlerin yeniden harman olduğu günümüz dünyasında Anadolu, ortak dünya kültürüne, temelleri üzerinde onurla ayakta duran Zeus Sunağıyla birlikte katılmalıdır.

Yumuşak güney rüzgarları sert kuzey rüzgarlarıyla karşılaştığında yağmur yağar. Zaman helva karma, ekini birlikte harman etme zamanıdır.

Kültürel Kimlik

"Geçmişi olmayanın bugünü ve geleceği de yoktur." Üzerinde yaşadığımız bu yorgun topraklarda nice insanlar, nice kültürler yaşadı. "Onların bıraktıkları bizim mirasımızdır."

İlk Anadolu halklarından biri olan Luvi'lerden Helen'lere, Romalılardan Bizanslılara, Selçuklulardan Türkiye insanlarına değin Anadolu'da var olmuş tüm uygarlıklar; birbiri üzerine dizilen tuğlalar gibidir. Bu insanlar emekleri ve bilgileriyle; birbirlerine aktardıkları birikimleriyle bugünkü Anadolu'yu yarattılar.

Bu bağlamda, örneğin, Bergamada bulunan Akropoldeki, dünyanın en dik tiyatrosu Helenlerin, Kızılavlu ve Çifte Bodrumlar Romalıların, Çinili Minare Selçukluların, Küçük Ayasofya da denen Ulu Camii Osmanlıların, Kestel Barajı Türkiye uygarlığının bu gelişme örgüsüne ard arda attığı ilmiklerdir.

Bizim kültürümüz Anadolu'da yaşamış tüm kültürlerin toplamıdır. Bugünkü Türkiye kültürü binlerce yıllık Anadolu kültürü üzerinde yükseliyor.

Anadolu kültürü bitek Anadolu toprakları üzerinde binlerce yıl yaşamış insanların bilgi, inanç ve davranışlarını kaynaştırmış, onların maddi üretimlerini bütünleştirmiş bir etkinlikler toplamıdır.

Bu anlamda "Kültür toplumsal yaşamın bir ürünüdür." Anadoluya gelen Türkler; bu topraklarda binlerce yıl var

olmuş, birbirleriyle kaynaşmış halklarla, yüzlerce yıl beraber yaşadılar. Sözcükleri sözcüklerine, yemekleri yemeklerine, oyunları oyunlarına benzedi.

Bizans ilahilerini, Süleyman Çelebi'nin mevlidini, bugün Homeros destanlarının okunmasına benzeten tarihçiler vardır.

Eski Bergamalılar yollarını iri, düzgün, dörtgen taş parçalarıyla kaplıyorlardı. Bugün Bergama'da toprak yollar zar taşı denilen granit Kozak taşıyla örtülüyor.

Bergama Asklepionunda da var olmuş şifalı otlardan deva bulma inancı ve davranışı bugün bile sürüyor.

Günümüzde bilim ve teknoloji önü alınmaz bir biçimde gelişiyor. Bu ilerleme insanın önüne inanılmaz açılımlar sağlıyor. "Her şey hızla değişiyor." İnsanların ve halkların yaşam biçimleri, hatta duygular ve davranışlar tüm dünyada birbirine karışıyor, kaynaşıyor.

Toplumsal, siyasal düzenlerin biri diğerini etkiliyor, diğeri ötekine yaklaşıyor. Tüm insanlar ortak dünya evinde yaşamaya hazırlanırken kültürler iç içe geçiyor, "Ortak İnsanlık Kültürü" oluşuyor. Yerel, ulusal ve evrensel olan değerler giderek renkli bir uyum içinde birbirlerini bütünlüyor.

Her insan, günümüzde, kendi "kültürel kimliği"ni bu çerçeve içinde görmelidir.

Bu anlamda, Zeus Sunağı'nın Bergama'ya geri dönmesini istemek Bergamalılar için yerel, Türkiye için ulusal, dünya ve insanlık için evrensel bir istemdir.

Tarihsel mirasa ve kültür varlıklarına sahip çıkmak, istem dışı bir biçimde köklerinden koparılan tarihsel değerlerin evine dönmesini istemek her insanın boynuna borçtur.

Geri Dönmeliler

Dünya insanların yurdudur. İnsanlar, akan su gibi, durmadan hem dünyayı hem de kendilerini değiştirdiler.

Sahip oldukları her şey daha rahat yaşama koşullarına ulaşmak içindi. Bunun için edindikleri maddi ve düşünsel birikim ise insanlığın kültürüdür.

Kültür bir mekanda yeşerir, gelişir ve bu mekandan taşar. Kültür varlıkları ancak kültürün doğduğu bu mekanlarda ayakta duruyorsa gerçeklik kazanır.

Bu nedenle kültür varlıklarını köklerinden ayırmak anlamsızdır. Onların yapay bir biçimde zorla toprağından sökülmesi ve kalıcı olmak üzere yabancı mekanlara taşınması, salt gösteri için sağlanacak bir kültürel faydadan çok kültürel varlıkların yaşamını soldurmaktır.

Çiçekler bittikleri toprakta güzel değil mi? Anadolu, tarihsel değerleri yıllardır yağmalanan bir anaç topraktır.

Çağlar önce Anadolu'da Toprak; dişi Kibele, Güneş; er Adonis diye anılan tanrılar ile kanatlandı.

Güneş Anadolu toprağını binlerce yıl bir başka türlü ısıttı. Anadolu insanının yüreği bundan sıcaktır. Anadolu kültürünün temelinde bu sıcaklık, Güneş ile Toprak vardır.

Bugün Anadolu sıcak, sevgi dolu bağrını açmış dışa kaçırılan kültür varlıklarının geri dönmesini bekliyor.

Bu bekleyiş uzun sürecek, bellidir ki geri dönüş zorlu olacaktır. Ama, bugün Anadolu'nun kültür değerleri ile ilgili yüksek sesli sorular sormanın zamanıdır.

Kentler güzeli Bergama'nın Zeus Sunağı Berlin'de ne arıyor? Ünlü Efes'in anıtsal heykelleri Viyana saraylarında yaşıyor mu?

Menderes Magnesiası'nın duvar kabartmaları Paris'in Lauvre Müzesi'ne hiç yakışıyor mu?

Uşak'ın höyüklerinden ABD'ye, okyanus ötesine kaçırılan Karun Hazinelerinin Metropolitan Müzesi'nde, Kızılderililerin topraklarında işi ne?

Geometrinin babası Tales'in kenti, Söke yakınlarındaki Milet'in koskoca pazar yeri binası, o görkemli belediye binasının girişi Berlin'de, adıyla sanıyla Bergama Müzesi'nde nemden çürümüyor mu?

İnsanlığın heykelcilikte ulaştığı en doruk noktalardan biri olan, Bergamalı yontucuların yaptığı "Galatlı Savaşçı" heykeli Roma'da zengin İtalyan kültürüne ne katıyor?

Ya, "Balıkçı"nın ısrarla geri istediği British Museum'daki Mozole'nin kabartmalarının hali nicedir? Binlerce yıl Halikarnas'ın, Bodrum'un sıcak toprağına alışmış mermerler soğuk Londra'da üşümüyor mu?

Çanakkale'nin Truvası'ndan kaçırılan, Schielman'ın altınları denen hazine Almanya'da hangi izbede saklanıyor?

Evet bunlar ve daha nicesi Anadolu'nun birer parçasıdır. Bunların hepsi bizim kültür varlıklarımızdır. Bizim kültürümüz Anadolu'da var olmuş kültürlerden damıtılmadı mı?

Geçmiş zaman içinde yurtdışına götürülmüş bu yapıtlar Anadolu'nun öz malıdır.

"Kültür varlıklarımız artık geri dönmelidir!"

Anadolu halkının, istemi dışında elinden alınan tarihsel değerler geri verilmelidir.

Pante Rei

Pante Rei, her nesne akar demektir. Hiçbir şey olduğu gibi kalmaz, değişir. Yaşamı ırmağa benzeten, İsa'dan önce altıncı yüzyılda Efes'de doğmuş Herak-Leitos, aynı akar suya giren insanın üzerinden her zaman ayrı suların aktığını belirler.

Değişim evrenseldir. Her şey değişir. Bu genel doğru ile beraber bugün insanlık, değişimin çok hızlı bir biçimde yaşandığı bir tarihsel kesitten geçiyor.

Bilim ve teknolojideki olağanüstü gelişmelerin getirdiği yeni koşullar bireyleri, toplumsal ekonomik sistemleri değişime zorluyor. Eski bakış ve yaklaşımların geçerliliğini siliyor.

İnsanlar daha iyi maddi ve manevi koşullarda yaşamak istiyor. Bunu sağlamak için yeterli üretim artışına ulaşmaya, genel özgürlük ortamını genişletmeye çalışıyor. Tüm bu ilerlemeye kaynaklık eden; "üretici güçlerin gelişmesinde görülen sıçrama" günümüz dünyasının en belirgin gerçeğidir.

Tüketim gereçlerinin çeşitliliği ve tüketim olanaklarının artması bugün insanlık yaşamını kolaylaştırıyor.

Değişik taşıtlar, elektronik otomatik ev aletleri, TV, yeni konutlar ve daha niceleri bilimsel ve teknolojik gelişmelerin sonucudur.

Gelişen teknolojiyle beraber üretim sürecinin daha az el emeğine gereksinme duyması, her alanda daha bilgili ve

nitelikli iş gücünün kullanılması bireyin kendi yeteneklerini geliştirme olanağını yaratıyor.

İletişim ve ulaşım olanaklarının gelişmesi; insanların kendileri, yaşadığı ortam ve dünya hakkında daha çok bilgi edinmelerine yardımcı oluyor.

Bu eğilimler, bireylerin karmaşık toplumsal ve yönetsel konularda sorunları ve çözümleri kolayca kavrama ve davranma ortamını getiriyor. Bireysel ve toplumsal özgürlük istemleri bu koşullara koşut çığ gibi büyüyor.

Bu yeni dünyasal ortam insanlık kültürünü derinliğine etkiliyor. Evrensel değerlerle yerel değerler birbirinin içine geçiyor. Dünyasal düşünceyi kavrayan genel yaklaşım içinde yerel ögelerin rengi ve anlamı belirgin, koyu bir etki oluşturuyor.

Kültürel varlıkların ve tarihsel yapıtların yeni insanlık kültürü üzerindeki önemi, onun temelini oluşturmasıdır.

İnsanlık nereye doğru gittiğini kestirmeye çalışırken nereden geldiğini iyi irdelemek zorundadır.

Tarihsel değerlerin ve kültür yapılarının yaratıldıkları topraklarda geçmişe tanıklık etmelerini ve bu mekanlardan geleceğe esin vermelerini önermek bu çerçevede son derece önemlidir.

Bugün Bergama'da, Ege'de, Anadolu'da, dünyanın çeşitli yerlerinde üretilmiş tarihsel varlıkların bazı gelişmiş ülkelere, şu veya bu nedenle, istem dışı bir biçimde götürülmeleri ve oralarda tutulmalarında ısrarcı olmak insanlığın gelişim eğilimine denk düşmüyor.

Artık bu gerçek kavranmalıdır.

Gelişmiş ülkeler yıllardır koruduklarını ve sergiledikleri sessiz tarihsel konuklarını geri vermelidir. Pante Rei, her şey değişiyor. Bugünün Bergama'sı, bugünün dünyası, Ze-

us Sunağı'nın Berlin'e götürüldüğü, 120 yıl öncesinin dünyası ve Bergama'sı değildir.

İnsanlık kültürü ve tarihi oluştuğu mekanlarda karşılıklı anlayış ve yardımlaşma içinde korunmalıdır. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin insanlığa verdiği yeni ortama uyan tutum ve davranış budur.

Topraklarından koparılan yapıtları bugüne değin koruma onuru yine bu gelişmiş ülkelerin olsun! Ama onları var edildikleri topraklara kavuşturma onuru tüm insanlığın olabilir.

Günümüzde esen rüzgarlar değişimden yanadır.

Dünya Evi

Biriktirdiği bilgi ile insanlık zaman zaman ileriye doğru büyük sıçramalar yaptı. Tekerlekten uzay mekiğine, kitaptan bilgisayara değin bulduğu yeni aletler, sahip olduğu us ile birlikte insanı insan yapan unsurlardır.

Bilim ve teknolojideki gelişmelerin yol açtığı üretici güçlerdeki müthiş değişme yeni bir dünyaya doğru gidişin belirtileridir.

Bu yeni altyapı üzerinde görülen çevre sorunları, bölgesel savaşlar ve açlık, kültürün darlaşması, insan hakları gibi dünyasal sorunlara karşın, sahip olduğu genel kültürel birikim insanlığa aydınlık bir gelecek için yeterince umut veriyor.

Yeni koşullar dünyayı küçülttü. Toplumları ve bireyleri yakınlaştırdı. Bir zamanlar ucu bulunmayacak sanılan dünya evrensel ölçülerde artık avuç içi kadardır. Birbirini tanıma olanağı olmayan toplumlar görsel aygıtların yardımıyla neredeyse birbirlerinin oturma odalarına giriyor.

Değişiklik dur durak bilmiyor. Sınır tanımıyor. Artık hiçbir halk, hiçbir ülke kültürel ve ekonomik anlamda içine kapanık yaşayamaz.

Çeşitli ülkeler arasında görülen ekonomik yakınlaşma, kaynakları ölçülü kullanmayı getiriyor. Teknolojideki yükselişe uyumu kolaylaştırıyor. Üretim fazlasını kolayca tüketebileceği bir pazar genişliği yaratıyor.

Dünya sanki başdöndürücü bir ekonomik bütünleşme

yaşıyor. Bu durumla beraber, ekonomik zenginliğin artışı üretilen toplumsal değerlerin hakça bölüşülmesini gündeme getiriyor. Eşitlik ve adalet kavramları, geniş insan kitlelerinin yığınsal davranışına kaynak olmakla birlikte, günümüzde giderek toplumsal vicdan durumuna dönüşen kamuoyu tarafından da besleniyor. Bilgi edinmenin bireylerde biriktirdiği özgürlük istemi demokrasinin kalıcı bir yaşam biçimi olarak toplumsal sistemlerde yerleşmesine yol açıyor.

Dünyada paylaşılan ortak değerler giderek artıyor. Her toplum belirli ölçülerde kendi özgünlüğünü koruyarak, gittikçe, ekonomik, toplumsal, hatta siyasal ortamlarda diğerlerine benziyor.

Bugün, sanki halklar "Ortak Dünya Evinde Yaşama"nın ön koşullarını yaratıyor.

Bu yeni yapının çatısı yeni kültürdür.

Ayrı kaynaklardan akarak yükselen insanlık kültürü; yeni dünyanın koşullarında yeni harmanlarda savrularak, yeni bileşimlere vararak ortak insanlık kültürüne dönüşüyor.

Duygulardan düşüncelere, günlük üretimden sanatsal yapıtlara değin yaşamın her alanında var olan etkileşim ayrı kültürel noktaları yavaş yavaş gideriyor.

Ortak dünya evine doğru gidiş, kültürel benzeşme, ekonomik tümleşme kendi koşullarını oluşturuyor.

Bu anlamda kültürel değerler tüm insanlığın malıdır. Çünkü bu değerler her halka, her bireye insanlığın gelişimi yönünde bir şeyler katıyor.

Ama, her özgün katılım kendi kişiliğini de simgeler. Bütünsel varlıkları, bir arada var olan tekil parçalar oluşturmuyor mu?

Özgürlük anıtı New York'un ışığıdır. Eyfel Kulesi Fransız tekniğini Paris'in zarifliğiyle birleştirir. Branderburg kapısı artık ayrılıkların anlamsızlığını simgeliyor, ama Berlin'lidir.

Kabe olmadan Mekke olabilir mi? Kremlin hem Rusya'nın hem de bozkırların anıtıdır. Uçan trenlerin Tokyo'su insan verimliliği ile teknolojiin kucaklaşması değil mi?

Ya Çin Seddi! İnsanın kendini koruma güdüsünü sonsuzlaştıran bu yapıt, uzaydan bakıldığında görülen insan emeği ile yapılmış tek yapıdır. Bunlar insanlığın ürünleridir. Bunlar insan emeğinin yerel türevleridir.

Anadolu'nun tarihsel yapıları kültürel dünya mozayiğinin baş köşesinde yer alır. Anadolu'nun kültür varlıkları ortak dünya evinin en ender taşlarıdır.

Bu taşlar insanlık için birçok "ilk"leri içinde barındıran, eşsiz akıl gücünü ve olağanüstü hüneri kaynaştırır.

Bergama'nın Altarı, Zeus Sunağı bunların başında gelir. Bundan 120 yıl önce Bergama'daki temellerinden sökülerek Berlin'e görütülen Zeus Sunağı insanlığa kattığı değerlerle ortak dünya evinin en görkemli ürünlerinden biridir. Bu ürün kendi özgün kişiliğiyle, kendi tekil varlığıyla; insanlığın akışına verdiği ivmeyle, artık kendi öz yurdunda yaşamalıdır.

İnsanlar günümüzde ortak dünya evinde yaşamaya hazırlanıyor.

Yıllarca süren amansız paylaşım savaşlarının ardından, artık her taş yerini bulmalıdır.

Zeus Sunağı Bergama'ya, evine dönmelidir.

Karşılıklı Anlayış

İnsan bir değerler toplamıdır. İnsanı evrensel maddi koşulların biçimlendirdiği bir anlamda doğrudur. Ama bu, tek doğru değildir.

İnsanın sevgi, bilgelik, anlayışlı olma gibi değerleri vardır. Doğruluk, dayanışma, saygı olumlu insan niteliklerdir. Yücelik, özveri, yiğitlik gibi davranışlar kuşaktan kuşağa aktarılan insansal değerlerdir. Bunlar soyut kavramlar değil, canlı, yaşayan, yaşamı anlamlı yapan eylemlerdir.

Bugün dünyada yaşanan bilimsel teknolojik gelişmelerin yol açtığı hızlı değişim sonucunda dünya yeni bir kimlik arıyor. Ortak dünya evine doğru yöneliyor. Evrensel ile yerel olanın kaynaştığı yeni bir kültüre doğru koşuyor.

Yeni dünyayı saracak yeni insanlık kültürü insan varlığını ve değerlerini yüceltmeye dayanmalıdır. İçinde yaşamaya başladığımız yeni ortama denk düşecek yeni kültür ancak insan değerleriyle boy atabilir.

İnsanı insan yapan değerlerin en başında insanın diğer insanları anlamaya çalışması gelir. Karşılıklı anlayış birer toplumsal varlık olan insanlar arasındaki ilişkilerin temelidir. Birlikte varoluşun ön koşullarından biridir. Karmaşık ve olağanüstü koşulların var ettiği insan türünün ulaştığı düşünsel inceliğin, belki de en önemli göstergesidir.

Bugünün dünyasında karşılıklı anlayış damıtılmış insan davranışıdır. Yüksek insan değerlerinin devinime dönüştüğü eşiktir.

Bu açıdan bakıldığında ortak dünya evinde yaşamak ancak karşılıklı anlayış ortamında gerçekleşebilir. Elbette, daha rahat yaşamak için, daha özgür olmak için toplumsal ve bireysel savaşım daha çok uzun yıllar sürecek. Ancak, eşit ve adaletli bir dünya yalnızca karşılıklı anlayışın toprağında kök bulabilir.

Bu yaklaşım pembe bulutların örttüğü iyimser bir düş olmasa gerek!

Kültürün insanın maddi ve manevi ürünlerinin toplamı olduğunu biliyoruz. Bu ürünler insan yeteneğinin ve toplumsal yaşamın bir sonucudur. Bu sonuç kendini kültürel varlıklarla dışa vuruyor.

İnsan usu ve hüneriyle oluşan kültürel yapıtların özü insan değerleridir. Kültür varlıkları insan değerlerinin birer anıtıdır. İnsanlığın bugün vardığı noktadan, kimbilir daha nerelere ulaşacağının tanığıdır. Bu tanıkların bir çoğu, yüz küsur yıldır yağmacı eller tarafından, kopan tespih taneleri gibi dünyanın dört bir yanına saçıldı.

Bergama'nın Zeus Sunağı gibi nice anıt, bilmediği topraklarda yaban oldu. Bergama okulunun heykelleri gibi nice yapıt bilmediği havalarda bir soluk arar oldu.

Artık her şey değişiyor. İnsanlar, yavaşça ama kaçınılmaz bir biçimde ortak dünya evinde yaşamaya doğru yürüyor. İnsan değerleriyle zenginleşen toplumsal vicdan her şeyi etkiliyor.

Bu düzlemde karşılıklı anlayış bir kültür adımıdır.

Karşılıklı anlayış kültür varlıklarını kendi toprağına kavuşturabilir. Zeus Sunağı ve onun gibi, tarihin insanlığa bıraktığı nice miras yurduna geri gelebilir.

Biraz anlayış; bunu beklemek, kendini aşmayı sağlayan değerlere sahip insanlığın hakkıdır.

Sürgündeki Zeus için son söz

Aslında, Zeus Sunağının Bergama'ya, tasarlandığı ve üretildiği topraklara geri dönmesini istemek için birçok sözcük yazmak yerine, belki de her dilde aşağı yukarı aynı anlama gelen bir deyimi kullanmak, kısaca "her taş yerinde ağırdır" demek yeterlidir.

Ama bunu söylemek yetmiyor. Başlangıçta ya "söz" vardı, ya da "eylem." İnsanlar bu ikilemi yüzyıllarca düşüncelerinde ve davranışlarında yaşadılar.

Her söz ve her eylem gerçekliğin bir yorumudur.

Bugünün gerçeği küçülen dünyada insanlık yaşamının, insanlık kültürünün eski zamanlara göre daha çok, daha yüksek bir ivme ile harman olduğudur.

Bu harmanda Anadolu insanı binlerce yıldan beri, binlerce renkle süzülen kendi kültürü ile kendi kültürel kimliği ile yer almalıdır.

Anadolu insanı Anadolu'nun geçmişine, tarih varlıklarına, kültürel değerlerine sahip çıkmalıdır.

Bu bağlamda, Zeus Sunağının ve Bergama'nın anlamı yukarıda söylenen sözlerin toplamıdır.

PERGAMON HÜMANİZMASI

Pergamon Hümanizması için ilk söz

Bergama kenti insanlığın çok önemli olaylar yaşadığı, çok önemli kültür varlıklarının üretildiği, dört yüz yıl boyunca Anadolu tarihini belirleyen bir kenttir.

Bu kültür varlıklarının birçoğu bugün dünyanın değişik köşesine saçılmıştır.

Berlin, Paris, Londra müzeleri ve bilinmeyen birçok koleksiyon Bergama'da yaratılmış yapıtla doludur.

Bunların hepsi Bergama kentinin öz varlığıdır.

Bugün Roma'da bulunan Galatlı savaşçıların heykelleri, Bergama'nın dünya kültür mirasına kattığı en önemli yapıtlarındandır. Kimsenin fazla dikkatini çekmeden yıllardan beri sessizce Roma müzelerini süsleyen ama önemi ve niteliği "sanat" ve "Bergama" ile ilgili her yayına giren bu görkemli heykeller Bergamalılar'ın övünç duyacağı değerlerdir.

Roma'daki köşelerinde ağırbaşlı bir biçimde kendilerini görmeye gelenleri karşılayan bu heykeller artık daha yakından tanınmalıdır. Taşıdıkları güzellik ve verdikleri mesaj, insanlığın onlara bugün daha dikkatle bakmasını gerektiriyor.

Pergamon hümanizmasının bu eşsiz ürünleri iki bin yıl önce Küçük Asya'da yükselen olağanüstü uygarlığın tanıklığını yapıyor. Bu güzel heykeller tüm dünyaya, Pergamon hümanizmasının ulaştığı yüceliği gösteriyor.

İnsan sevgisi bugün de uygarlığımızın ayakta kalması-

na temel olan düşüncedir.

İki bin üçyüz yıl önce Bergamalıların ulaştığı "insan varlığını yüceltme düşüncesi" bugün de önemini koruyor.

"İnsanı sev; düşüncesine katılmasan da, karşısında yer alsan da, insansal değerleri yücelt, saygı duy."

Roma'daki Bergamalı heykellerin anlamı budur.

Bu anlamla, bu yaklaşımla Pergamon hümanizması geçmişten geleceğe el veriyor.

Bu bölümde yazılanlar güzeller güzeli Bergama kentinin insanlığa aktardığı bilgi, deneyim ve düşünceleri yansıtmak için serpilen birkaç sözdür.

Galatlar

Binlerce yıllık insanlık tarihinde yeryüzünde onlarca halk yaşadı, yaşıyor. Bu halkların en ilginçlerinden biri, yurdumuz Anadolu'yu en çok etkileyen halklardan biri Galatlardır.

Galatlar kimdir? Nerelidir? Nasıl insanlardır? Nereden geldiler, nereye gittiler? Neler yaşadılar, ne izler bıraktılar? Galatlar Ege toprakları için neden bu denli önemlidir?

Uzun boylu, kızıl saçlı, dev yapılı bu insanlar üç yüzyıl boyunca Ege'nin yerel tarihini belirleyen birçok olayın nedeni oldular. Ege insanının uygarlığa anlamlı birçok yapıt ve anıt bırakmasına yol açtılar.

Galatlar İtalya'nın kuzeyinde sıralanan Alp.Dağları'nın yukarısında kalan Avrupa topraklarında ortaya çıkan ilk tarih öncesi halklardandır.

İsa'dan önce ikibinli yıllarda Almanya'nın güneyinde ve batısında, Fransa'nın doğusunda yaşayan barbar Galatlar eski çağın uygar dünyasıyla İsa'dan önce beşyüzlü yıllarda tanıştılar.

Yunanlılar onlara "Keltoi", Romalılar "Gallı" dedi. Kemer takılan uzunca bir gömleği giysi olarak giyen Keltler, haşlanmış ya da kızarmış et yemeyi sever, ev yapımı bira içerlerdi. Romalılar fıçıyı Keltlerin icad ettiğini yazar.

Birbiriyle geçinemeyen kabileler halinde yaşayan Keltler, nüfusları çoğaldıkça aralarında doğan gerginlik nedeniyle çeşitli yönlere doğru yayıldılar. En batıya, Britan-

ya adalarına geçen Keltler, bugün de İrlanda'da, Galler'de, İskoçya'da varlığını sürdürüyor.

Keltlerin bugünkü Fransa'ya yayılmaları sırasında onlarla kaşlılaşan büyük Roma İmparatorluğu, bu topraklara "Galya" adını verdi. Galya bugün de çeşitli dillerde Fransa adının yerine kullanılıyor.

Yüce Romalı yönetici Julius Sezar'ın, o topraklarda yaşayan Keltleri ya da Galatları anlatan "Gallia" isimli bir kitabı da vardır.

Doğuya doğru ilerleyen Kelt kabileleri, Balkanlar'ı, Yunanistan'ı istila ettiler. İstanbul Boğazı'ndan Anadolu'ya geçerken, Kelt ya da Galyalı komutan Brennos'un İstanbul'da Haliç kıyısında kurduğu kent bugün "Galata" olarak anılıyor.

Fatih Sultan Mehmet'in oğlu II. Beyazıt Han'ın Osmanlı sarayına "adam", uzman yetiştirmek için açtığı ünlü Galatasaray okulunun, tanınmış spor kulübümüz Galatasaray'ın "Galata"sı, bu barbar Avrupalı kavmin kurduğu ilkçağ köyüdür.

Romalıların verdiği adla, artık Galliler, Galatlar olarak anılan Keltler, Balkanlar'dan sarkarak Anadolu'ya üç koldan, üç kabile halinde girerler. Orta Avrupa'nın vahşi, buzlu otlaklarından Anadolu'nun bilge, sıcak topraklarına.

Bizim bugün İngiliz dediğimiz halkın kızıl saçlı bireyleri artık kadim Anadolu'nun yeni sakinleridir.

İsa'dan önce üçyüzlü yıllarda, üçgenin alanını hesaplayabilen, ay tutulmasının zamanını bilebilen, devlet üzerine felsefe yapan, el hüneri olağanüstü yapı, sanat ürünleri yaratan Anadolu halklarıyla barbar Galatların karşılaşması ilginçtir.

Galatlar Anadolu'da Sakarya ırmağıyla Kızılırmak ya-

yı arasında kalan bölgeye yerleştiler. "Telistovag" kabilesi Eskişehir dolaylarını, "Tektosag"lar Ankara yöresini, "Trakmi"ler daha doğuyu yurt edindiler. Anadolu tarihinde uzun yıllar bu alan "Galatia", Galatlar ülkesi olarak anıldı.

Ne yazgıdır ki bugün İngiltere'de yaşayan kızıl saçlı Kelt halklarının soydaşları yüzyıllarca Anadolu'nun ortasını vatan bildi. Ekip biçmeyen, ticaret bilmeyen, Anadolu'da kalıcı bir kültür oluşturamayan Galatlar, geçimlerini zengin Ege kentlerini korkutarak, onları haraca bağlayarak sağladılar.

Anadolu'nun uygar ve dingin bir yaşam süren halklarıyla vahşi Galatların karşılaşması aradaki zora, korkuya dayalı ilişki ne yazık ki şiddet getirdi.

Kuzey Ege kıyısında Behramkale yakınlarında bulunan "Assos"da ünlü düşünür Aristo'nun bahçesinde "mantık" tartışan delikanlılarla, nazlı İzmir'in, "Symirna"nın kordon boyunda "Homeros" şiirleri okuyan genç kızlarla çıplak at sırtında çırılçıplak dövüşen, aileleriyle birlikte savaşan kızıl saçlı, iri yapılı Galat savaşçılarının aynı topraklar üzerinde karşı karşıya gelmeleri acıklı bir öyküdür.

O zamanlar yaşayan Sinoplu ünlü düşünür Diogenes, "tanrıları saymak, kötü iş yapmamak ve cesarette katılaşmak", bu Orta Avrupalı sert insanların karakteridir, diyordu.

Binbir imbikten süzülen ince düşünceli Anadolu insanlarıyla katı ve sert huylu Avrupalı yeni konukların çatışması İsa'dan önce üçyüz yıllarından sonra gelecek beşyüzyıllık bir zaman dilimine Anadolu tarihini belirleyecektir.

"Düşünceyle incelen insan" ve "cesaretle katılaşan insan." Anadolu uzun yıllar bu çelişkiyi çözmeye çalışacaktır.

Bu çelişkinin odağı Ege'nin güzel kızı Bergama'dır. Bu çelişkiyi çözen kent, Avrupalı barbar Galatları etkisiz bırakacak, onları tarihin ıssız derinliklerine gönderecek kent, Anadolu'ya, o zamanların dünyasına üçyüzyıl başkentlik yapacak Bergama kenti olacaktır.

Attaloslar

İsa'dan önce üçüncü yüzyılla İsa'nın doğumuna değin geçen zaman içinde Anadolu'ya damgasını vuran bir aile vardır. O zamanın uygar dünyasını yöneten bu insanlar "Attaloslar"dır.

Attaloslar Ege'nin güzel kızı Bergama kentinde ortaya çıkan, Anadolu topraklarını üç yüz yıl yönceten, antik çağın son önemli uygarlığını kuran, insanlığa çok önemli kültürel izler bırakan bir sülalenin adıdır.

Tarihçiler Attaloslar dönemini Yunan kültürünün son parlak çağı olarak tanımlasalar da Bergama kültürü buram buram Anadolu kokar.

Anadolu'nun var olan derin kültürünü antik Yunan kültürüyle harmanlayan Attaloslar, insanlığın gelişiminde, Ege merkezli yepyeni bir atılımın öncüsü oldular. Kentçilikte, mimaride heykeltraşlıkta, kağıt ve kitapçılıkta, gramerde, hekimlikte, eczada Attalosların kurduğu Bergama uygarlığı insanlığın en önemli kazanımlarındandır.

Sözcük olarak Attalos, binlerce yıl Anadolu'nun tek tanrısı olan Ana Tanrıçanın eşi, kocası Baba Tanrı "Attis"den gelir. Bugün bizim kullandığımız "Ata" sözcüğünün de kaynağı bu sözcüktür. "Ata", bir anlamda "baba tanrı", soyun başladığı ulu kişidir. Bu sözcük Anadolu dillerinin en eskilerinden Luwi dilinin "küçük oğul" anlamına gelen "la" ekiyle birleşerek "Attala", Yunan dilinin özel ad takısı olan "os" ekini alarak "Attalos" olur.

"Attalos", "baba tanrının oğlu" anlamındadır.

Çok ilginçtir ki Avrupa'yı titreten ünlü Hun hakanı "Attila" ile Bergama Krallığını kuran Attaloslar sözcük olarak benzer sese, özdeş anlama sahiptir. İkisi de Ana Tanrıçanın eşi, Baba Tanrının oğullarıdır.

Anadolu'ya uzun bir dönem egemen olan, Bergama'yı geniş bir süre dünyanın başkenti yapan bu sülalenin kurucusu "Filetayros"dur.

"Tios" kenti, Batı Karadeniz'de Filyos çayı ağzında, Batı Anadolu'nun gelişmiş kentlerinden, bugünkü Söke yakınlarında bulunan Miletoslu gezginlerin kurduğu bir kolonidir. Filetayros, Paflogonya da denen bu yörede doğar. Bu kentin yurttaşlarından Attalos ile Boa'nın oğludur.

İyi yetişmiş bu aileden eğitim alan Filetayros, ne yazık ki küçükken süt ninesinin kucağında bir cenaze töreni sırasında ezilir ve erkeklik yeteneğini yitirir. Bu güçsüzlük aklı ve bilgisinin yanında onu kinci ve kırıcı yapacaktır.

Dünyanın gelmiş geçmiş en bilge ve savaşkan yöneticilerinden biri olan Makedonyalı Büyük İskender'in soğuk Balkanlar'dan gizemli doğunun sıcaklığına doğru yürüyüşü onun ordusunda küçük bir komutan olan Filetayros'un ve "Kaikos", Bakırçay Ovası'na egemen kutlu Pergamos tepesinin yazgısını değiştirecektir. Bir Hint Avrupa dili olan Anadolu'nun en eski yerli dillerinden Luwi dilinde "tepe üzerindeki yerleşim yeri" anlamına gelen Pergamos, bugün bildiğimiz Bergama'dır.

Tuna kıyılarından Hindistan'a, Nil deltasına uzanan imparatorluk toprakları Büyük İskender'in ölümüyle generalleri arasında paylaşılır. Lysimakos Trakya'nın ve Batı Anadolu'nun egemenidir. Büyük İskender'in, yaklaşık 30 ton çeken büyük altın hazinesini korumakla görevli bir ge-

neraldir. Lysimakos bu olağanüstü zenginliği güvendiği bir komutan olan Filetayros'a emanet eder ve ele geçmesi güç, sarp Pergamos kalesine saklar.

Bu dönemde siyasal anlamda karmakarışık olan Anadolu topraklarında Lysimakos'un Suriye Kralı Selevkos'la yaptığı bir savaş sırasında ölmesi, bu büyük hazine ile birlikte Pergamos'un ve Attaloslar'ın bahtını açacaktır.

Filetayros akılcı ve dengeci politikalarla bu karışık ortamda Pergamos'u güçlendirir ve kısa bir süre sonra tüm Anadolu'ya egemen olacak Bergama Krallığı'nın temellerini atar.

Yerine geçecek oğlu olmayan hadım Filetayros, iktidarı yaşlı iki kardeşi yerine onların oğullarına bıraktı. Önce I. Eumenes sonra da I.Attalos Bergama Kralı oldular.

Böylece Anadolu'da aklın ve bilginin egemen olacağı, dolayısıyla güzel sanatların yepyeni yaklaşımlarla insanlık kültürüne farklı değerler kattığı yeni bir dönem başlar.

Güzellik ve Ölüm

Avrupa'nın ortasından kopup Anadolu bozkırlarına yerleşen, "cesaretin katılaştırdığı" halk, Galatlar kaba güçleriyle, zamanla Anadolu'nun uygar kentlerini haraca bağladılar. Galatlar'a Anadolu'da karşı çıkan ilk güç Bergamalılar, ilk yönetici Bergama Kralı I.Attalostur.

Galatlar'ın Tolistoag kabilesi Bergama Krallığının ilk yöneticileri Filetayros ve I. Eumenes zamanında zorla aldıkları vergileri I. Attolas'dan da istediler. Gittikçe güçlenen ve zenginleşen Bergama artık barbar Galatlar'a boyun eğmek istemiyordu. I. Attalos vergi almak için gelen Galat elçilerini eli boş geri gönderdi.

Kendilerine karşı çıkan Bergamalıları cezalandırmak için Galatlar kentin üzerine yürüdüler. İsa'dan önce 241 yılında Soma yakınlarında, Bakırçay, Kaikos kıyısında yapılan savaşı I. Attalos'un zeka dolu yönetimiyle Bergamalılar kazandı. Yılmaz ve yenilmez bilinen, kızıl saçlı, dev yapılı Galatlar savaşta yenik düştü. Bu utku Anadolu'da büyük yankı yaptı. Uygarlık barbarları yeniyordu. Bergama'da halk I. Attalos'a, "kurtarıcı", "Soter" namını verdi.

Bu zaferin anısına I.Attalos Soter'in Bergama Akropol'ünde, kentin koruyucusu olduğuna inanılan tanrıça Athena'nın o görkemli tapınağının bahçesine yaptırdığı anıt, düşünce inceliğiyle, tasarımıyla, el hüneriyle dünya heykelcilik sanatının belki de baş yapıtlarındandır.

"Galatlı Savaşçı", "Ölen Galatlılar" adları da verilen

bu heykeller grubu, taşa, mermere, tunca dünyada ilk kez duyguyu, acıyı, coşkuyu işleyen "Bergama Heykelcilik Okulunun" en seçkin örneklerindendir.

Uygar Bergamalılar'ın barbar Galatlar'a üstün geldikleri savaşın anısına yendikleri düşmana onur veren heykeller yapmaları ve bunları anıt olarak kentin en saygın yerine dikmeleri Bergamalılar'ın bu cesur insanlara gösterdikleri hayranlığın yanısıra Bergamalı heykel tasarımcılarının ulaştıkları düşünce inceliğini de gösterir.

Aslı tunç olduğu sanılan heykellerin mermer kopyaları bugün Roma'nın iki ayrı büyük müzesindedir.

Alman bilimci A. Schober'in yerleştirimine göre üç basamakla yükselen yumurta biçimindeki bir düzlem üzerinde bulunan heykeller iki ana gruptan oluşur.

"Ölen Galatlı Çift" heykeli, taşıdıkları olağanüstü anlamın yanısıra duruşları, dönüş açıları, içerdikleri geometrik uyumla heykelcilik sanatında çiftli heykellerin ilki ve öncüsü olmuşlardır.

Anıtın düzleminde bu çiftli heykeli çevreleyen dört ayrı köşeye yerleştirilmiş önleri dışa bakan, boyunları bükük, yere düşmekte olan dört ayrı savaşçıyı simgeleyen heykeller, bu görülmemiş tasarımı bütünler.

Heykelleri taşıyan podyumun izleyiciye bakan yüzeyinde çepeçevre kazılan bir yazıtla anıtın zamanı ve yapım nedeni belirtilir. "Bu anıtı, Bakırçay nehrinin kaynağına yakın bir yerde yapılan savaşta Tolistoag Galatları'nı yenen Kral Attalos yaptırdı. Tanrıça Athena'ya şükürler olsun."

Bugün İtalya'nın başkenti Roma'da bulunan "Museo Nazionale delle Terme", Roma Ulusal Müzesi'nde sergilenen "Ölen Galatlı Çift" heykeli 2.1 lmetre yükseklikte ve

1.43 metre genişlikteki mermer bir düzlemin üzerindedir. Belki de dünyada öyküsü olan, ilk dramatik heykel topluluklarından biridir.

Bergamalılar'la yaptıkları savaşta yenilen Galatlı er, düşmana, Bergamalılar'a teslim olmak istemez. Eşiyle birlikte ve düşmanı korkutmak için çırılçıplak savaşmaktadır. Sırtında, boynuna bağlı bir şal vardır. Eşi giyiniktir. Karısının, kendisinin saçları uzun, kirli ve yapış yapıştır.

Önce karısını öldürür. Eşini, savaşta onu tutsak alacak düşmana vermeyecektir. Ölmüş karısı yere düşerken, kendisi onu sol kolundan tutar. Kadının boynu düşmüş, öteki kolu yere doğru sarkmıştır. Sanki adamın elinden kurtulup yavaşça yere doğru süzülecektir. Çıplak, iri, kaslı vücudundan güç fışkıran Galatlı savaşçı kısa, küt kılıcını boynuna saplar. Omuzundan göğsüne akan kanlar mermer üzerinde izlenir. Kadının gözleri hüzünlü, göklere bakan erkeğin gözleri gururludur.

Çiftli heykelde bu güzel kadın ile güzel erkeği birbirine bağlayan tek şey biraz sonra ikisini de kollarına alacak olan ölümdür. Bu gerçekten trajik bir sahnedir. İnsan duygularının mermere ya da tunça bu denli özenle işlenmesi Bergama heykelcilik söyleminin insanlık tarihine sunduğu yepyeni ve köklü bir tarzdır.

Hümanizmanın Heykeli

Uygarlığın barbarlığı yendiği savaşın anısına Bergamalılar hümanizmanın, "insancıllığın" heykelini yaptılar. "Galatlı Savaşçılar" heykeller grubunun ana konusu insan sevgisi ve ölümdür. Bu olağanüstü anıtta Galatlıların kimliğinde ölüm, ya barbarlığın son bulması isteğini simgeledi ya da düşmanın güçlülüğü ve çekiciliği karşısında güzellik örtüsüne büründü.

Tuncu ve mermeri biçimlendiren insanlar ölümü de biçimlendirmeyi deneyebiliyor. Hem de bundan ikibin yıl önce ve olağanüstü el hüneriyle.

Roma Capitolino Müzesi'nde bulunan "Ölen Trampetçi" heykeli A. Schober'e göre Bergama Kralı I. Attalos'un Galatlara karşı kazandığı zafer onuruna yaptırdığı anıtı bütünleyen ve çevreleyen dört heykelden biridir.

"Ölen Trampetçi" de "Kendini Öldüren Galatlı" gibi aynı yağlı saçlara ve sarkık bıyıklara sahiptir. Yaralıdır ve göğsünden kanlar akar. Bir eliyle sağ dizini tutarken diğer eliyle yere yaslanır. Kırık bir trampet iki eli arasında uzanır ve titreyen parmakları ona dokunmaya çalışır. Sanki mermer dillenir, dramatik bir öykü anlatır.

"Kendini Öldüren Galatlı" gücünü ve saldırganlığını haykırırken, "Ölen Tarmpetçi" kimseye aldırmayan, umutsuz ve acı çeken bir insandır. Vücudunun bükülüşü ve ifadesindeki derinlik heykele alttan bakıldığında hayranlıkla algılanır.

"Ölen Galatlı Çift" heykelini çevreleyen "Ölen Trampetçi" ve bugün yok olmuş ya da kaybolmuş birbirlerine sırtlarını dönmüş diğer üç figür ortadaki ana heykelin görünmesini engellemez. Hangi yönden bakılırsa bakılsın o görkemli ve onurlu Galatlı savaşçı ölürken bile dimdik ayaktadır. Bu heykeller grubunun uyumla bütünleşmesi ve dengelenmesi, hangi açıdan bakılırsa bakılsın görüntünün görkemini açıkça ortaya koyar.

Bergamalılar'ın yaptığı bu heykeller topluluğu o güne kadarki sanat anlayışının dışına çıkar. Heykeli yapılanlar o kentin ya da ülkenin kahramanı, önderi değil savaşılan, ölünen, öldürülen düpedüz düşmandır. Üstelik bu düşman güzeldir, yakışıklıdır, soyludur, onurludur. Heykelleri tasarlayan sanatçılarla onların yapılmasını sağlayan yöneticiler insancıl düşüncelerin enginliğiyle yüklüdür.

Bu söylem tuhaf, yerleşmiş kurallara aykırı bir söylemdir. Bu "barok" bir anıttır. Kimileri bu söylemi 17. yüzyılda Avrupa'ya yayılan, adını birbirine benzemeyen, düzensiz inci tanelerinden alan, bu sanat anlayışını barok sanatın öncüsü sayar.

"Kendini Öldüren Galatlı" heykeli ile onu çevreleyen heykellerden biri olan "Ölen Trampetçi" heykeli arasında yapım zamanı, yapım tarzı ve yapan sanatçılar arasında farklılıklar olduğu söylenir. Hatta E. Kunz, bu heykellerin bir grup heykeli olamayacağını bile iddia eder. Ünlü Romalı yazar Pilinius, Epigenos adlı Bergamalı bir heykeltraşın ölen bir trampetçinin heykelini yaptığını yazar.

Bu görüşe göre, bu iki heykelin yapım stilleri benzemez. Yani, "Kendini Öldüren Galatlı" ile "Trampetçi"nin yontucuları ayrıdır. Belki de bu heykeller bir grubun, anıtın toplu heykelleri değil farklı zamanlarda yapılmış, farklı

yontucuların heykelleridir. Heykellerde bu görüşü doğrulayacak birçok ipucu bulunabilir.

Trampetçide zıtlıklar daha belirgindir ve ayrıntılar daha yoğundur. Saçları daha kısa ve kıvırcıktır. Derisi daha açık renkte, kemikleri ve kan damarları daha gerçekçidir. Bu heykel daha ritmik, daha hareketlidir. Hepsinden öte, Kendini Öldüren Galatlı heykelinin uzun dalgalı saçları, geniş yuvarlak yüzü ve gerçekçi olmayan abartılı kas yapısının yanında Ölen Trampetçi heykeli daha usta işidir.

Her kim olursa olsun, hangi zamanda yapılmış olursa olsun, aynı anıtın ögeleri olsalar da, olmasalar da bugün Roma'nın iki büyük müzesinde bulunan heykeller, öznelerinde ölüm de olsa yontucuların güzelliğe ve insan sevgisine olan tutkularını belirtir.

Bergama Kralı I. Attalos böylesine heykeller yaptırmakla ve bunları kentin en alımlı yerine dikmekle bir yandan Galatlara karşı kazandığı zaferi gelecek kuşaklara aktarırken diğer yandan Bergamalılar'ın insanlığa olan saygısını taşa, tunca dönüştürür, tarihin yokolmaz yapraklarına kaydeder.

Yaşam güzelliktir. Ölümse yaşamın sınırı. Bergamalılar sınırı zorlayan insanlardı. İnsanlık yaşamla ölüm arasındadır.

Ne mutlu güneşe ki bu kent üzerine doğdu.

Roma ve Bergama

Dünyada birbirine çok benzeyen, yazgı birliği yapan, ortak değerleri bulunan kentler sayılıdır. Bergama yeryüzünde başka kentlerle ilginç bağları olan ender kentlerden biridir.

Anadolu'yu dolayısıyla bundan iki bin yıl önceki dünyayı yıllarca yöneten Bergamalı hanedan Attaloslar, parlayan kentlerinin yanında sönük kalan ünlü Atina'ya yaptıkları anıtsal katkılarla, insanlığın bugün eriştiği uygarlığa kaynaklık ve beşiklik eden bu iki soylu kenti birbirine bağladılar. Atina'nın pazar yerini, yani agorasını düzenleyen ve buraya Attaloslar'ın adını taşıyan ünlü Stoa'yı, iki katlı mermer sundurmayı yapan Bergamalılar'dır.

Berlin, Bergamalı yüce Zeus Sunağı'nı 120 yıldır koynunda saklayan bir dünya başkentidir. Berlin, Bergamalı Zeus'un çağlardır sürgünde bulunduğu kenttir. Soyut olarak Bergama, adına iki ayrı kentte iki ayrı müze kurulmuş belki de tek dünya kentidir. Bu müzelerden biri çağdaş Bergama'da diğeri Berlin'dedir.

İki bin yıl önce Roma, Bergama topraklarının kendine katılmasıyla bir dünya devleti oldu. Ünlü Roma zenginliğinin kaynağında Ege'nin güzel kızı Bergama vardır. Roma'ya Asya'nın varsıl kapısını açan Bergama'dır.

"Pinus Pinea"lar, dallarının yayılımı bir şemsiyeye, çim mantarına ya da atom bombasına benzeyen fıstık çamı ağaçları hem Roma hem de Bergama kentinin siluetini bir rüya gibi sarar. Kozak yaylasının eşi olmayan binlerce dö-

nümlük fıstık çamı ormanları, gezegenimizde çoğunlukla İtalya'nın çizmesinde ve Anadolu'nun kısrak başına benzeyen topraklarında yaşayan bir bitki kültürüdür.

Eski Roma'nın kızıl tuğladan yapıları sanki Bergama'nın Kızılavlusunda devam eder. Ortak kültür kırmızı kilin çamuruna bulanır, kızgın fırınların karnında kurutulur, üst üste konur. Bugün hem Roma'da hem de Bergama'da tarihe tanıklık eden kalın tuğla duvarlar olarak karşımızda durur. Gelmiş geçmiş zamanların en barışçıl ve ekinsever yöneticilerinden biri olan Romalı İmparator Hadrianus'un Bergama'ya armağan ettiği Mısırlı Ticaret Tanrısı Serapis adına yapılan Roma ve Bergama kültürlerinin harmanlandığı mekandır. Bugün Kestel çayı üzerine kurulan barajın suları altında kalan antik kil fırınları, mermere ve taşa karşı geliştirilen bu yeni yapı gerecinin, "kırmızı tuğla"nın ilk yapım merkezlerinden biriydi.

Roma'nın ünlü imparatorları kutsal Bergama'nın yüceliğine sığınmak istercesine ona hep bir şeyler katmaya uğraştılar.

İmparator Trayan'ın, İsa'dan sonra ikinci yüzyılın ortalarında yapımını başlattığı ve ölümünden sonra "güzelliklerin koruyucusu" İmparator Hadrianus tarafından tamamlanan Bergama'nın en yüksek sütunlu tapınağı Akropol'ün en üst terasındadır. Yalnızca Bakırçay Ovası, Kozak Yaylası değil sisli Ege Denizi de bu güzel yapının ayaklarının altındadır.

Trayan Tapınağı Helenistik Zeus Sunağı'nın olağanüstü görkemine karşı sanki Romalıların bir naziresiydi. Teraslardan oluşan Bergama Akropol'ünde Trayan Tapınağı Zeus Sunağı'ndan daha yüksek bir düzleme yapılmıştır. Parlak mermer sütunları hem daha ak hem daha uzundur.

Geleneksel olarak yaşamının son dönemlerinde tanrı sayılan Romalı İmparator Trayan sanki eski Ege dininin "Tanrılar Tanrısı Zeus"undan daha ulu olduğunu kutlu Bergama tepesinden tüm evrene göstermek istiyordu.

İsa'dan sonra 3. yüzyılın başlarında imparator olan bir başka Romalı Caracalla Bergama'nın en güzel yapılarından biri olan, şarabın ve neşenin tanrısı Dionysos'un o zarif tapınağının yapımcısıdır. Geçirdiği bir deniz kazası sonucu iyileştirilmek için ünlü Bergama hastânesine, Asklepion'a getirilen Caracalla şükran borcu olarak Akropol'e, dünyanın en dik tiyatrosunun bulunduğu yamacın hemen yanıbaşındaki taraçaya küçük ama görkemli, olağanüstü narin Dionysos Tapınağı'nı yaptırır.

Roma ve Bergama böylesine kopmaz kültürel bağlarla birbirine bağlıdır. Bugün Roma insanlığın kültürel birikiminin en tanınmış sanatsal ürünlerini bünyesinde barındıran ünlü müzelere sahiptir. Bu kültür evlerinde bulunan iki sessiz heykel Roma ile Bergama arasındaki başka bir anlamlı bağın göstergesidir.

"Kendini Öldüren Galatlı" ve "Ölen Trampetçi" heykelleri; bugün Roma müzelerini süsleyen iki ayrı anlamlı heykel, taşa ya da tunca işlenmiş insan sevgisidir. Bu güzelim yontular aracılığıyla, bu yontuların verdiği insancıl mesajla; sevgiyle, Roma ve Bergama bir kez daha kucaklaşıyor.

Sevgi en belirgin insansal nitelik değil midir?

İrlandalı Bergamalı Roma'da

Bergamalılar'ın Galatlar'a üstün gelmelerinin anısına yaptıkları anıt bugün Roma müzelerinde sergileniyor.

"Kendini Öldüren Galatlı" heykeli Museo Nationale della Terme Müzesi'nde, "Ölen Trampetçi" heykeli Museo Capitolino Roma Müzesi'nde bulunuyor. Kimileri Galatlı heykellerinin ayrı ayrı yapıldığını, antik Bergama'da değişik mekanlara konduğunu söylüyor. Bu yapıtın her bir öğesi farklı yontucular tarafından yapılmış olsa bile, heykellerin bir kompozisyon ürünü olduğu, birbirlerini tamamladıkları, bir diğer deyişle Galatlı heykeller grubunun bir toplu anıt olduğu bir başka görüş olarak dikkati çekiyor.

Dramatik heykeller topluluğu ya da konulu mermer fresk yapımında Bergama heykelcilik okulunun dünya sanatının gelişiminde ilk denemeleri gerçekleştirdiği ve bu alanda baş yapıtlar verdiği bugün bilinen bir gerçektir.

Özgün Galatlı heykellerin tunçtan yapılmış olduğu sanılıyor. Balmumunu kalıp olarak kullanıp tunç heykeller dökmek Bergamalı yontucuların yaygın olarak kullandıkları bir yöntemdi. Hatta, alışılmamış işlerle ilgilenmesiyle ünlü, annesini çok seven Attalos namıyla anılan, son Bergama kralı III. Attalos "Filometor" belki iyi bir yönetici değildi ama iyi bir tunç döküm ustasıydı.

I. Attalos Soter'in, kurtarıcı Attalos'un tunçtan yaptırdığı Galatlılar'ın heykelleri uzun yıllar Bergama Akropol'ünde Athena Tapınağı'nın bahçesinde Ege'nin mavi gö-

ğüyle başbaşa yaşadı. O Athena Tapınağı ki, propolyon da denen o görkemli giriş kapısı bugün ne yazık ki Berlin'deki Bergama Müzesi'nde bulunuyor.

Batıya doğru yayılan ve zamanla bir dünya imparatorluğuna dönüşen Roma yönetimi Yunan ve Anadolu uygarlıklarının eşsiz heykellerini Roma'ya taşıdı. Romalılar götüremedikleri ya da çok beğendikleri yontuların, özellikle tunç heykellerin değişik kopyalarını yaptılar ve bunları Roma'daki ilgili tapınaklara, alanlara yerleştirdiler.

Tunçtan yapılmış özgün Galatlı heykeller bugün ne yazık ki elde bulunmuyor. Olağanüstü güzellikteki bazı mermer heykellerin ocaklarda yakılıp kireç elde edilmesi gibi, tunçtan dökülmüş bir çok heykelin, daha geri uygarlık düzeyine düşüldüğünde, özellikle savaş gereci yapımında kullanılmak üzere eritildiği biliniyor. Bugün Roma müzelerinde bulunan Bergamalı Galatlılar'ın heykelleri özgün tunç heykellerin mermer kopyalarıdır.

Eğer bu düşünce doğruysa, eğer Roma'daki mermer Galatlı heykeller tunç heykellerin kopyasıysa, bu kopyaların Bergamalı yontucu ustaların elinden çıktığı besbellidir. Özgün tunç heykellerde olması gereken her türlü ince ayrıntı, zarif işçilik, eşsiz hüner mermer heykellerde de vardır.

İnsanlık tarihinde, "Bergama Heykelcilik Okulu" coşkuyu, acıyı, duyguyu ilk kez katı malzemeye işler. Bu söylem Roma'da bulunan Bergama'nın mermer heykellerinde kendini açıkça hissettirir. Kısacası mermer heykeller özgün tunç heykellerin kopyası olsa bile tastamam Bergamalı'dır.

Bugün bu Bergamalı heykeller Roma'dadır. İrlanda'da yaşayan Kelt halkıyla, Anadolu'nun kaybolmuş halkı Ga-

latlar'ın farklı insanlar olmadığını artık biliyoruz. Bir hoş ifade ile bugün İrlandalı diyebileceğimiz antik halk Galatlar'ın bundan ikibin üçyüz yıl önce Bergamalılar'la kurduğu sevimsiz ilişki bu soylu heykelleri doğurdu. Yüzlerce yıl Bergama Akropol'ünde taş kesilmiş bu İrlandalılar'a Bergamalı demek hiç de yanlış olmaz.

İrlandalı Bergamalılar'ın", yani Bergama'da yontulmuş ve zamanlarca Bergama'da var olmuş bu heykellerin, o cesaretin katılaştırdığı halk, Galatlar'ın, onların çıplak savaşçılarının heykelleri bugün Roma müzelerinin en görkemli konuklarıdır.

İrlandalı Bergamalılar Roma'dadır.

Hoşgörünün ve karşılıklı anlayışın egemen olacağı gelecekteki bir dünyada, gönül istiyor ki, bunlar kopyadır dense de, bugün Roma'da bulunan İrlandalı Bergamalılar'ın heykelleri evine döner.

Bu heykeller sıradan heykeller değildir. Tüm çağların en yüksek düşüncesi insan sevgisini taşa işlenmiş biçimidir. Bu biçim, gözlem ve el hüneri arasındaki uyumun insanlık tarihinde doruk noktasına ulaştığı ender durumlardan biridir.

İnsanlığın en soylu ve görkemli ürünleri içinde baş köşede yer alan bu yapıtlar, güzeller güzeli Bergama kentinde, o "kutlu Pergamon" tepesinde, ilk yerleştirildiği yerde, sessizce sonsuzluğa uzanmalıdır.

Bugün çağdaş Bergamalılar'ın tüm dünyaya verdikleri bir ses var: "Her taş yerinde ağırdır."

Bergama ve Hümanizma

Hümanizma insanı temel alan bir düşünsel yaklaşımdır. Hümanizma insan değerlerini yücelten bir anlayıştır. Hümanizma insan sevgisinden kaynaklanan, bu konumdan yola çıkarak toplumsal yaşamı ve insan davranışlarını sorgulayan bir düşünce biçimidir.

Bergama düşüncesi, ilk çağın karanlıklarında, kaba gücün ya da barbarlığın egemen olduğu bir dünyada kendinden önce birikmiş bilgiyi toparlayan, yeniden yorumlayan, sistematik bir biçimde saklayan bir düzeye ulaşmıştı. Bu düşünce biçimi edindiği birikimi yaşamın birçok alanında maddi üretim için kullanabildi. İnsan sağlığını korumak için getirilen çözümlerin derlenmesinden, o zamanın dilbilimine değin insanla ilgili birçok bilimin gelişmesinde Bergama öncülük etti.

Bergama düşüncesi ürettiği sanatsal yapıtların odağına insanı yerleştirmeyi bildi. Zeus Sunağı'nı çevreleyen mermer kuşakta görülen tanrı kabartmaları, Bergamalılar'ın kendilerini tanrıların yerine koymaları, tanrıları kendi biçimleriyle göstermeleri, insanlığı tanrısallaştırmaktan, insanlığı yüceltmekten başka bir şey değildi.

Bergama usulü yapılan heykellerde görülen; acı, coşku, sevinç, eylem ifadeleri, bu gibi insansal davranışlar uygarlığın tarihte ilk kez taşa, tunca kaydettiği insancıl yaklaşımlardır.

Tarih öncesinden gelen koyu karanlık zamanlarda in-

sanlık var olmak için doğayla kıyasıya savaştı. Doğayı anlamaya, kavramaya çabaladı. Ardından doğaya üstün geldi. Toplumsal yaşayışı örgütledi. Tüm bu süreçlerde yaşanan zorluklar insanlığı zaman zaman acımasız, sert, kaba bir gelişme göstermeye yöneltti.

Tarih içinde sanat, bu yönelişe karşı insan düşüncesinin bir tepkisidir.

Bergamalılar barbar Galatlar'a karşı yaptıkları ve kazandıkları savaştan, uzun yıllar süren kanlı ve sert savaşımdan Zeus Sunağı gibi bir mimari başyapıt üreterek çıktılar. Bu vahşi dövüşün ardından "Galatlı Heykeller" gibi ölümü ve düşmanlığı insan sevgisine dönüştüren anıtlar yaptılar.

Bergama hümanizması; böylesine bir dünyasal gelişim sürecinde yeni bir adımı ifade ediyor.

Bu yeni adım insanlık bilgisinin ve sevgisinin harmanıdır.

Bergamalılar, dünyanın ilk büyük hastanelerinden birini kurdular. Kos Adası'ndaki ve Bergama'daki Asklepionlar dünyanın bilinen ilk hastaneleridir. Bedensel hastaların yanısıra ruh hastalarını da sağalttılar. Dünyanın ilk büyük hekimlerinden birini, Galenius'u yetiştirdiler. Asklepion Hastanesi'nin kapısına "buraya ölüm giremez" yazısını yazabildiler. Ama aynı zamanda "Galatlı Heykeller" görümünde insanlık durumunun doruk noktası olan, ölümün heykelini yapabildiler.

Yılan zehirinden antibiyotiğe benzer ilaçlar ürettiler. İnsan ömrünün ortalama 30 yaş olduğu o yıllarda, Bergama'nın Kralı III. Attalos bu ilaçları kullanarak 100 yaşına kadar yaşayabildi.

Bundan yüzlerce yıl önce Bergamalılar'ın Akropol'e su

çıkarmak için kurdukları sistem, atık su ağı bugün teknik okullarda örnek olarak anlatılıyor.

Bilgiye verdikleri önemle "parşömen"i, "Bergama Kağıdı"nı icat ettiler. Tomarlarca papirus, ciltlerce kitaptan oluşan bir kütüphane kurdular.

Yazılı bilgiye öylesine önem verdiler ki, o zamanın Selanik kentinde yapılan bir açık artırmada Aristotales'in iki kitabı için kitapların ağırlığınca altın ödeyebildiler.

Toplumsal düzeni bir hukuk sistemine bağlamayı başardılar. Kenti ve ülkeyi "nomos" adını verdikleri yasalarla yönettiler.

Bergama'nın Roma egemenliğine teslim edilmesine karşı çıkan Bergamalı prens Aristonikos, yalnızca ülkesinin yabancı boyunduruk altına girmesine karşı direnmiyor, kölelere "eşitlik ve özgürlük, askerlere toplu sözleşme yapma hakkı" vaad ediyordu.

İnsanların maddi beklentilerini yerine getirmekten ruhsal ve düşünsel gereksinmelerini karşılamaya değin Bergama yönetimi insanlığa uzun yıllar kusursuz bir yaşama ortamı sağladı.

Böylesine bir durumu vareden Bergama yöneticilerinin bu yaklaşımları, Bergama'da gelişen bir insancıl ortamdır.

İnsanlığın bugün de Bergama hümanizmasından çıkaracağı çok ders var. Gezegenimizde barbarlığı yok edecek olan hümanizmadır.

İZMİRLİ KÖR OZAN HOMEROS

İzmir ve Homeros

Homeros insanlık tarihinin en önemli varlıklarından biridir. O, dünyanın ilk bilinen yazın ustasıdır. İnsanın binlerce yıllık maddi yaşamı sanki Homeros'un dizelerinde insan bilincini okşayan çizgilere dönüşür. Yokedici bir savaş insansal bir durumla yorumlanır.

Homeros Egeli'dir, Hemşehrimizdir. Homeros'u küçücük bir çalışmayla anlatmak yalnızca O'nu 'tanıtmaya çalışmak' anlamına gelebilir. Bu çalışma Homeros'a, Ege'nin toprağına, Ege'nin kutsal geçmişine duyulan ve gösterilen saygıdan başka bir şey değildir.

Duygu ve düşüncelerinin biçimlenmesinde, insanlığa bu denli büyük katkılar sağlayan Homeros'un yaşadığımız toprakların bir kültürel ürünü olması İzmir için bir onur kaynağıdır.

Tarih biliminin kurucusu, yalnız beyazlar giyen ve deniz resimleri seven Bodrumlu Herodotos, "İzmirli" deyip geçse de, Bizanslı mabeyinci Pavlos, ondan Fenikeli bir gökbilimci gibi söz etse de, dünyada ilk kez evrenin hiç bölünemeyen parçalardan, atomlardan oluştuğunu savunan Trakyalı Demokritos Homeros'un şiirlerini elinden hiç düşürmez.

Sözlü kültürün egemen olduğu çağlarda, kulaktan kulağa yayılan, dilden dile aktarılan Homeros destanları yazılı kültürün gelişmesiyle günümüz insanına kadar ulaşır.

İnsanlık, gözleri görmediği halde her şeyi gören, oku-

yan ve söyleyen Homeros'a çok şey borçludur.

Güzel İzmir Homeros gibi bir kentlisi yaşadığı için ne kadar övünse azdır.

İzmir, Homeros'un İzmirli olduğunu unutmasın.

Homeros, İlyada ve Odisseya adlı destan yapıtları ile ünlüdür. Bu iki yapıt 27.800 dizeden oluşur. Bu dizeler uyaklı ve ses uyumludur. Yaygın olarak İ.Ö.700'lü yıllarda söylenmeye başlandığı savlanır. İlyada Homeros'un gençlik yıllarının, Odisseya olgunluk yaşlarının ürünüdür.

İlyada Anadolu topraklarının, Odisseya Ege Denizi'nin destanıdır.

Öyle ki, İlyada'ya Osmanlıları bir aşiret beyliğinden imparatorluk düzeyine yükselten Fatih Sultan Mehmed bile sahip çıkar.

Mora Yanmadası'na dalan Osmanlı gazilerini durdurmak için Yunanlılar'a yardım eden Hıristiyanların başı Papa'ya gönderdiği bir betikde Fatih, Yunanlılara arka çıkan Papa'yı kınar. "Çünkü, Yunanlılar Troya'yı yıkmıştır. Roma'yı kuranlar ise yıkılmış Troya'dan İtalya'ya göç eden Anadolululardır."

Demek ki, İslam tutucularına rağmen İtalyan ressam Belini'ye resmini yaptıracak kadar açık görüşlü olan İstanbul fatihi Sultan Mehmed İlyada'yı okumuştu, biliyordu.

Homeros'un yarattığı kültür, nasıl işlemiş derinliklerimize!

Ege Göçleri

Anadolu göç çeken bir yurttur. Anadolu Avrupa'yı koca Asya'ya bağlayan bir köprü olmaktan çok değişik kökenli insanların karşılaştığı, farklı halkların birbirleriyle kaynaştığı, biyolojik anlamda Anadolu'da var olan insan genlerinin yeni genlerle birleştiği, birçok farklı kültürün harmanlandığı topraklardır.

İsa'dan önce 1.200 yıllarında, günümüzden 3.200 yıl önce, Güney Batı Avrupa'dan, Balkanlardan doğuya, bugünkü Yunanistan'a ve Anadolu'ya doğru büyük göçler yaşanır. O zamanlarda Yunanistan'a Miken uygarlığını kuran Aka'lar, Anadolu'ya birçok yerli halkı bir beylikler konfederasyonu biçiminde yöneten Hitit Kralları egemendir.

Yeni gelenler vahşi ve acımasızdır. Yazı kullanan; kaydettiği belgeye imza olarak mühür vuran; ticaret yapmasını bilen; kentler kuran; bakır, kalay ve çinkoyu karıştırıp kızıl tuncu yaratan Anadolu uygarlığını kılıçtan geçirirler. Kullandıkları katı demir daha yumuşak olan tunca üstün gelir. Her yeri yakıp, yıkarlar. Aka'ların yıllarca savaşıp alamadığı Troya'yı, Kızılırmak yayı içindeki Hititler'in soylu başkenti Hattuşaş'ı yangın evine çevirirler.

Balkanların bu sert akıncılarından Misi'ler Marmara Denizi'nin güneyine, Frig'ler iç ve İç Batı Anadolu'ya yerleşirler. Bu bölgeler zamanla Mysia ve Frigia olarak adlandırılır.

Şimdiki Yunanistan, o günkü Hellas'a inen Dor'lar,

Akalar'ın göreceli gelişmiş uygarlığını yok eder. Hellas'ta yaşayan Helen boylarından İon'lar ve Aiol'ler Batı Anadolu'ya göçer. İon'lar Sisam ve Sakız adalarına, İzmir, Efes ve Söke dolaylarına; Aiol'ler Midilli Adası'na, Edremit İzmir arasındaki kıyı topraklara yerleşirler. Hellas'ı tarumar eden Kuzey Balkanlı kavimlerden Dorlar daha sonraları Bodrum ve daha güneyine inip yerleşeceklerdir.

Hasatsız Ege Denizi'nden Anadolu'nun koynuna sokulan sessiz bir körfezin incisi olan İzmir, önceleri eski bir Anadolu kavminin yaşadığı bir köydür. Daha sonra bir Aiol köyü, daha da sonra bir İon kenti olur. İzmir Aiol ve İon boylarının birbirine karıştığı yerdir. İ.Ö. 600'lü ve 500'lü yıllarda en parlak dönemini yaşar.

Balkanlar'dan güneye ve batıya doğru İ.Ö.1200 yıllarında görülen göçler Ege'de ve bütün Anadolu'da, etkisi günümüze değin gelen yaşadığımız toprakların yarattığı uygarlığı yeniden biçimlendiren sonuçlar doğurur.

Meles

İnsanlığın gelmiş, geçmiş en büyük ozanlarından Homeros, Ege göçlerinin ardından Batı Anadolu'da oluşan yüksek kültürün ürünüdür. Homeros'un İ.Ö. 850'li yıllarda yaşadığı sanılıyor. Şiirleri İon ve Aiol lehçelerinin karışımı bir dille söylenirdi. Bu dil eski Yunanistan'da kullanılan dilden, özde aynı olsa da belirgin farklılıklar gösterir. Homeros'un dili bir Anadolu dilidir.

Memleketi olarak yedi ayrı kent gösterilse bile Homeros'un İzmir'de doğmuş olması en büyük olasılıktır. Homeros ozanların ozanı, tarihin tanığı, tanrıların yazıcısı, insanların ulaştığı en yüksek bilinç olan "hümanizma"nın, "insan sevgisi"nin gizli sözcüsüdür.

Homeros bir İon, Anadolulu bir ozandır. Homeros İzmirlidir. İzmirli Maion'un oğludur.

Homeros yapıtları günümüze değin gelen en büyük destan şairi olmasına karşın yaşamına ilişkin kesin bir bilgi yoktur.

Kimi kaynaklar, insanlığın en büyük yaratıcı kişilerinden biri olan İzmirli Homeros'un Meles Çayı kıyılarında doğduğunu söyler. Homeros kendisine soyadı olarak "Melesigenes", "Meles kıyısında doğan kişi" adını verir.

Meles İzmir'in içinde akan küçük bir deredir. Günümüzde, çağdaş insanın kararttığı, sularında binbir kimyasal reaksiyonun oluştuğu kirletilmiş bir dereciktir Meles. Bugün Şirinyer'den gelip Kadifekale Tepesi'nin arkasındaki

vadiyi dolanıp, İzmir Körfezi'nin güney doğu ucundan denize dökülen çaya Meles dense de, gerçek Meles, Halkapınar Çayıdır. Yakın zamanlara değin Halkapınar'da bu çayın doğduğu yerde bir gölcük vardı. Eski çağlarda Meles Çayı bu gölcük ile deniz arasındaki bir boğaz, bir su geçidi idi. Meles, eski Anadolu dillerinden Luvi dilinde "ana tanrıça Ma'nın geçidi" anlamına geliyor.

Ne mutlu Meles'e, hem İzmir'in koyunda yaşıyor hem de insanlığın en büyük ozanı Homeros'a soyadı oluyor.

Kör Ozan

İ.S. beşinci yüzyılda yaşayan İstanbullu bilgin Proklos'a göre Homeros bilinmeyen bir yaşta, Sakız Adası'nda yaşayanlara tutsak olarak verilmiş. Homeros adı da "tutsak" anlamına gelen bir sözcükten ortaya çıkmış.

Bir başka sava göre de Homeros adı, Aiol lehçesinde "gözü görmeyen" anlamındaki bir sözcükten türemiş. Ve kör olduğu için ona bu adı takmışlar. Gerçekten de Homeros'un gözlerinin görmediği, kör olduğu söylenir. Onu tanımlayan tüm heykeller Homeros'u kör gösterir. Homeros'u anlatan tüm metinler onun kör olduğunu yazar.

Oysa Homeros'un doğuştan kör olup olmadığı tartışmalıdır. Dünyayı yalın gözle görmediği varsayılan bir kişinin İlyada ve Odisseya gibi, böylesine kapsamlı yapıtlar ortaya koyması hayret vericidir. Yaklaşık 800 yıl insanların kutsal kitap saydığı ve inandığı bu binlerce dizenin toplamı bir kör kişinin yapıtıdır. Homeros, insanlığın var ettiği en büyük dahilerden biridir.

Bize üç bin yıl öncesinin dünyasını, insanlarını, inançlarını tatlı bir dille anlatan Homeros kendisi ile ilgili hiçbir bilgi vermez. Belgelere bakarsanız Homeros yaşamış mı, yaşamamış mı kimse bilmez.

Bir anlatıya göre yalnızca bilinen, Homeros'un nişanlısını görmek için kutlu Bergama'nın ilk kurulduğu yer sayılan Teftranya'ya sık sık geldiğidir. O zamanlar Smyrne'dan yani İzmir'den Bergama'ya 15 gün süren zorlu bir yolcu-

lukla gelinirdi ancak. Bu yolculuğu göze alan Homeros'un sevdası derin olmalı. Teftranya zehirli altının yurdu Ovacık Köyü'nün hemen yanıbaşındadır.

Eski Konstantinopolisli yorumcu Proklos, Homeros için, "uzun boyluydu, uzun güzel sakallıydı" der. Ve kör ozan için, görmediğini bile bile, anlamlı anlamlı "dünyada kim Homeros kadar çok şey görmüştür" diye ekler.

Bakmak hiçbir zaman görmek anlamına gelmiyor.

Rapsodi

İzmir'de doğan ve uzun yıllar Sakız Adası'nda yaşayan Homeros, Ege Denizi'nin ortasındaki Kiklad takım adalarından biri olan İos'da ölür. Ardında bıraktığı yalnızca sözcüklerdir. Bu sihirli sözcükler çok şey anlatır, ama yalnızca insanı anlatır.

İzmir'in hemen karşısında bulunan gizemli bitkilerin boy verdiği Sakız Adası'na yerleştiği varsayılan torunları, Homeros'dan sonra bu adada yüce ozanın destanlarını yaşatan bir okul kurarlar. Artık, insanın iç dünyasını süsleyen Homeros ilahileri tanrıya yakarışın bir biçimidir.

Homerides, yani Homerosoğulları denilen bu ozanlar topluluğu kör ozanın destanlarını okumayı tekellerine alırlar. Ve o zamanın dünyasında dinsel kutsallık taşıyan Homeros dizelerini tüm evrene yayarlar. Ellerinde "rapsod" denen bir değnek tutarak gezen bu ozanlara "rapsodi", lir denen rüzgar sesli bir çalgı eşliğinde okunan bu destanlara "rapsodos" deniliyordu. Bugün bile, evrensel batı müziğinde, çoğu halk türkülerinden alınmış ezgilerin ard arda eklenmesiyle oluşan müzik türüne "rapsodi" deniliyor. 19. yüzyıl romantik Alman bestecilerinden Brahms'ın raspodilerini kim unutabilir ki!

Dünyada hiçbir şair Homeros kadar hayranlık uyandırmamış, ısrarla ve ateşli bir biçimde övülmemiştir.

Aslında kendisi bir efsane olan Homeros, anlattığı efsanelerin insancıl içeriği ve verdiği düşünsel mesajlarla insanlık bilincinde ölümsüzlüğe ulaşmıştır.

İlyada

Homeros, İlyada adlı destanında kıta Avrupası'ndan, Yunanistan'dan gelip Anadolu kıyılarını ele geçirmek isteyen ve daha geri bir uygarlığı temsil eden Akalar ile Anadolulu, bugünkü Çanakkale yakınlarındaki gelişkin Troya kenti arasındaki on yıl süren savaşı anlatır. Bu savaş efsanelerle yüklü, karmaşık mistik öykülerle dolu olsa bile, yüzyıllardır görülen tipik bir batı-doğu savaşıdır. Barbar ve geri bir kültüre sahip batı, zengin doğuyu talan etmek istemektedir.

İlyada, eski çağda İlion denen Çanakkale ve civarının, bu yörenin destanı anlamına gelir. İki Yunanlı; Akalı komutan Akhilleus ile Agamemnon arasındaki kavgalı tartışma ile başlar. Anadolulu, Troyalı kahraman Hektor'un ölümü ile sona erer. 24 bölümden oluşur.

Destanın sonunda Akalar, yani Yunanlılar Troya'yı ve ona destek veren Anadolulular'ı yener. Ama bunu dünyanın gelmiş geçmiş en güzel şiirsel dili ile anlatan İzmirli Homeros bu yenilgiden ötürü yüreğinden taşan sızıyı destanı dinleyenlerden saklayamaz. Homeros tüm destan boyunca, ozanın olması gereken yansızlığını aşar, sessiz bir biçimde Avrupalı Akalar'a karşı Anadolulu Troyalılar'ı destekler.

Yaratıldığı tarihsel bağlamda Akalar, dolayısıyla Yunanlılar için söylendiği anlaşılan İlyada'da; dinleyenleri, Akalar'ı, bu savaşkan halkın ulusal onurunu okşayan Homeros, için için her fırsatta Anadolu insanının, Troyalılar'ın Akalar'dan daha çok insan, daha uygar olduğunu vur-

gular.

Unutulmaz savaş anlatıları, olağanüstü doğa betimlemeleri, eşsiz diyalog kurguları İlyada'yı soluksuz izleyen bir öyküye dönüştürür. Ayağı tez "Akhilleius'un öcü, tunç tolgalı Hektor'un vedası, yaşlı Priamos'un yalvarmaları, ak kollu Andromakhe'nin ağlamaklı gülüşü, tanrısal Odysseus'un kurnazlığı" gibi insanlık durumları, İlyada'yı dünya kültürünün merkezine koyar.

Odisseya

Odisseya Anadolu'da savaşan Akalar'ın Yunanistan'a geri dönüşünü anlatır. Uygarlıklar arasında upuzun süren bir kavganın sonrasında eve dönüşün serüvenli öyküsüdür Odisseya.

Destanın kahramanı Odysseus, ya da Latin dilinde Ulis, binbir engel ve zorluğa karşın insanlığın özüne dönüşünü simgeler.

Odisseya, Troya Savaşı'nın en ilginç kişiliklerinden biri olan Odysseus'un destanı anlamına gelir.

Homeros anlatıları içinde var olan tüm kahramanlar arasında, tanrısal güçler dışında, Odysseus en zeki, en güzel ve en becerikli insandır. O atak, cesur, usta ve sabırlıdır. Odysseus sanki, efsanelerin ortasından çıkmış, ama bin yıllardır yaşayan gerçek bir kişidir.

Beş ayrı bölümden oluşan Odisseya destanında Homeros, tanrısal yazgıya karşı direnen insan kişiliğinin gücünü yüceltir. Homeros, Odysseus'u "çok akıllı insan" diye niteler. O, her güçlüğü aşma yeteneği ile, görünmez tanrıların tüm engellerini aşar ve geldiği yere geri döner. Başından geçen binbir zorlu serüvene karşın sonunda oğlu Telemakhos'un koruyuculuğundaki sevgili eşi umarsız Penelope'ye kavuşur. Bu, günümüzden üç bin yıl önce Homeros'un aileyi ve köklü sevgiyi şiirsel bir biçimde yüceltmesinden başka bir şey değildir.

İnsanlık Odysseus'un serüvenini hâlâ yaşıyor.

Hektor'un Ölümü

Anadolu toprakları nice kavimler gördü, nice savaşlar yaşadı. Anadolu bazen doğudan batıya, bazen batıdan doğuya akan bir geçittir.

20. yüzyılın başlarında Anadolu'yu, tıpkı üç bin yıl önce olduğu gibi işgal etmek isteyen Yunanlılar'a üstün gelen ve yurdunu koruyan Anadolu insanının önderi Mustafa Kemal Atatürk bu kutsal savaşı geçmiş günlere zarif bir biçimde bağlar.

Atatürk, Homeros'un destan kahramanları söz konusu olunca, elbette işgalci Akalar'ın önderlerinden kaba saba, kinci Akhileus'a karşı; Anadolulu Troya kralının oğlu sevgili Hektor'dan yanadır.

9 Eylül 1922'de, Anadolu'yu işgal edenleri İzmir'den memleketlerine gönderen Mustafa Kemal'in, İzmir'in Kordonboyu'ndan Homeros'un hasatsız Ege Denizi'ne bakıp, Akhilleus'un Hektor'u öldürmesine izafeten, "Hektor'un öcünü aldım" dediği rivayet edilir.

Belki de geçmiş hiçbir zaman geçmiş değildir.

Dizeler ve Ezgiler

Homeros destanları yıllarca dilden dile dolaştı. Sözcüklerin uyumu ve uyağı kolayca akılda kalmasını sağlıyordu. Çevre ve kişiler hakkında verilen bilgi, insanı geçmişine ve coğrafyasına bağlıyordu. Tanrıların işleri ve edimleri kişilerin inançsal dünyasına gerçeklik kazandırıyordu. Ve insanlara hep ama hep erdemi öğütlüyordu Homeros.

"Gül parmaklı şafak", "bulut devşiren Zeus", "hasatsız deniz", "şarap rengi sular", "koca karınlı gemiler" hep Homeros'un dünyasında yaratılmış eşsiz betimlemelerdi.

Egeliler Homeros'un destanlarını yüzyıllarca söylediler. Onun dizeleri düğünlerde, şölenlerde, törenlerde korolarla söylenen kutsal ilahilerdi. Ezgiyle söylenen Homeros dizeleri o günkü Yunan dünyasında tüm inanışların kaynağıdır. İlyada ve Odisseya yalnız kutsal anlarda okunan şiirler değil, o zamanların kutsal kitabıdır.

Kimileri, Süleyman Çelebi tarafından yazılan, günümüzde de anlamlı günlerde okunan "Mevlidi Şerifi" Homeros geleneğinin bir devamı sayar.

Homeros imbikten süzülmüş Ege kültürünün özüdür.

Kültür Yanmaz

Kadim Ege'de yaratılan Homeros destanları, sözlü Anadolu kültürünün en önemli ürünüdür. Bu sözlü kültür daha sonraları derlenip toparlanır.

Krates, kutlu Bergama'nın dillere destan kütüphanesinin kurucusu ve Anadolu'nun ilk dil bilimcilerindendir. Homeros'un İlyada ve Odisseya'sına ilişkin bir çok metin Krates tarafından ayrıntılı bir biçimde incelenir ve yorumlanır. Bildiğimiz kağıda benzer ilk insan ürünü olan parşömen üzerinde yazıya geçirilir. İlyada ve Odisseya Bergama Kütüphanesi'nde saklanan en değerli yapıtlardandır.

Bergama'nın 200 bin kitabı bulan koleksiyonu Romalı yönetici Marcus Antonius tarafından yavuklusu Mısır ecesi Kleopatra'ya hediye edilir. Tüm kitaplar, Bergama'nın kitap biriktirmedeki rakibi İskenderiye Kütüphanesine taşınır.

Belki de ilkçağın belleğini oluşturan bu güzelim kitapların sonu hazindir! Bizans İmparatoru Birinci Teodisius'un bilgisinde İskenderiye Patriği Teofilos, tanrı kitabına şerik oldukları gerekçesiyle, çok tanrılı dinlerin tüm izlerini silmek için o eşsiz kitapları yakar. Işık saçması gereken alevler tarihin uzun bir dönemini karartır.

Zaten Anadolu'nun yüzlerce yılda oluşmuş sayısız kültür varlığını yok eden, tahrip eden Bizanslılar değil midir?

Nedeni ve yakanı kim olursa olsun, sonuçta insanlığın binlerce yıllık birikimi yanar kül olur. Ve yine bir söylen-

ceye göre bu korkunç yangında, ateşin tüm sıcaklığına karşın yalnızca iki kitap yanmaz. Bunlar İlyada ve Odisseya'dır.

EGE RÜZGARLARI

Sürgündeki Zeus, Pergamon hümanizması
ve Homeros

Sefa Taşkın

Yayın hakkı: Sefa Taşkın - Sel Yayıncılık
Tarihe tanıklık: 02
Sel Yayıncılık: 58
Kapak tasarım: Savaş Çekiç
Birinci baskı: Kasım 1997

ISBN 975-570-043-9

Baskı: Arbas

SEFA TAŞKIN

EGE RÜZGARLARI

SÜRGÜNDEKİ ZEUS, PERGAMON HÜMANİZMASI VE İZMİRLİ KÖR OZAN HOMEROS

Bugün Anadolu'nun kültür değerleri ile ilgili yüksek sesli sorular sormanın zamanıdır.

Kentler güzeli Bergama'nın Zeus Sunağı Berlin'de ne arıyor?

Ünlü Efes'in anıtsal heykelleri Viyana saraylarında yaşıyor mu?

Menderes Magnesiası'nın duvar kabartmaları Paris'in Louvre Müzesi'ne hiç yakışıyor mu?

Uşak'ın höyüklerinden ABD'ye kaçırılan Karun Hazineleri'nin Metropolitan Müzesi'nde işi ne?

Geometrinin babası Tales'in kenti Milet'in koskoca pazar yeri binası, o görkemli belediye binasının girişi Berlin'de "Bergama Müzesi"nde nemden çürümüyor mu?

İnsanlığın heykelcilikte ulaştığı doruk noktalardan biri olan, Bergamalı yontucuların yaptığı "Galatlı Savaşçı" heykeli Roma'dan zengin İtalyan kültürüne ne katıyor?

Ya, "Balıkçı"nın ısrarla geri istediği British Museum'daki Mozole'nin kabartmalarının hali nicedir? Binlerce yıl Halikarnas'ın, Bodrum'un sıcak toprağına alışmış mermerler soğuk Londra'da üşümüyor mu?

Çanakkale'nin Truvası'ndan kaçırılan, Schielman'ın altınları denen hazine Almanya'da hangi izbede saklanıyor?

KİTAP DESTE

ISBN 975-570-043-9

9 789755 700434

SEL YAYINCILIK